

Tartu Ülikooli

Sotsiaalteaduste valdkond

Narva kolledž

Õppekava Keeled ja mitmekeelsus koolis

Daniil Ovsjannikov

**SUHTLUSDISTANTS ÕPETAJA JA ÕPILASE VAHEL EESTI JA
VENE KULTUURIS EESTI KOOLIDE NÄITEL**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: PhD Jelena Nõmm

Narva 2025

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Daniil Ovsjannikov

/allkirjastatud digitaalselt/

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Ovsjannikov Daniil,

1. Annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Suhtlusdistantis õpetaja ja õpilase vahel eesti ja vene kultuuris Eesti koolide näitel“, mille juhendaja on Jelena Nõmm, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi

Daniil Ovsjannikov

15.05.2025

SUMMARY

The aim of the bachelor's thesis “Communication distance between teacher and student in Estonian and Russian cultures in the case of schools in Estonia” is to identify the differences and similarities in communication distance between teachers and students in Estonian and Russian cultures during the educational process. Awareness of these differences can help teachers organize classroom cooperation more effectively and enable students to feel comfortable and safe.

To achieve this goal, it is necessary to determine the verbal and non-verbal characteristics of communication distance in Estonian and Russian cultures and to analyze cultural similarities and differences that should be considered to ensure that the communication distance is acceptable for both for both participants in the process.

The relevance of this research lies in the fact that the Estonian education system is currently undergoing a major transformation: by the year 2030, all schools in Estonia are expected to transition to instruction in the Estonian language. To achieve better results, an individual approach is needed for both students and teachers. As contacts between representatives of Estonian and Russian cultures become more frequent, it is important to be aware of the cultural characteristics of one's communication partner, which may be influenced by their cultural background and manifest in the educational process.

The theoretical part of the thesis addresses the concept of communication distance and its components – verbal and non-verbal signals. The research is based on the communication styles proposed by William B. Gudykunst and Stella Ting-Toomey in the context of verbal communication. For the analysis of non-verbal signals, Edward T. Hall's classification of physical distance is applied.

The empirical part of the thesis discusses the research methods used: observation, a questionnaire, and an experiment measuring physical distance. This is followed by explanations of the results obtained and conclusions based on the applied methods.

The study found that communication distance between teacher and student varies by cultural background, both verbally and nonverbally. Cultural awareness and flexible communication are essential in multicultural education.

SISUKORD

SUMMARY	4
SISSEJUHATUS	7
1. SUHTLUSDISTANTS	10
1.1. KULTUURI MÕISTE	12
1.2. KULTUURI SEOS SUHTLUSEGA	12
1.3. SUHTLUSDISTANTSI KOMPONENDID	14
1.3.1. VERBAALSED SIGNAALID	15
1.3.1.1. VERBAALNE SUHTLUS EESTI JA VENE KULTUURIS	18
1.3.2. MITTEVERBAALSED SIGNAALID	20
2. EMPIIRILINE OSA	24
2.1. VALIMI KIRJELDUS	24
2.2. TUNDIDE VAATLUS	25
2.3. ÕPILASTE KÜSITLUS	26
2.4. FÜÜSILISE DISTANTSIS MÕÕTMINE	27
3. UURIMUSE TULEMUSED	28
3.1. ÕPETAJATE SUHTLUSSTIILID EESTI KULTUURIS	28
3.2. ÕPETAJATE SUHTLUSSTIILID VENE KULTUURIS	29
3.3. ÕPETAJATE SUHTKUSSTIILIDE KÕRVUTAMINE EESTI JA VENE KULTUURIS	31
3.4. ÕPILASTE SUHTLUSSTIILID EESTI KULTUURIS	32
3.5. ÕPILASTE SUHTLUSSTIILID VENE KULTUURIS	35
3.6. ÕPILASTE SUHTLUSSTIILIDE KÕRVUTAMINE EESTI JA VENE KULTUURIS	38
3.7. FÜÜSILISE DISTANTSIS MÕÕTMINE EESTI KULTUURIS	40

3.8. FÜÜSILISE DISTANTSI MÕÕTMINE VENE KULTUURIS	42
3.9. FÜÜSILISE DISTANTSI KÕRVUTAMINE ÕPETAJA JA ÕPILASE VAHEL EESTI JA VENE KULTUURIS.....	43
JÄRELDUSED JA ARUTELU	45
KOKKUVÕTE.....	48
KASUTATUD KIRJANDUS.....	50
LISAD	55
LISA 1. VAATLUSLEHT	55
LISA 2. VANEMATE NÕUSOLEKU VORM EESTI KEELES	56
LISA 3. VANEMATE NÕUSOLEKU VORM VENE KEELES.....	57
LISA 4. ÕPILASE ANONÜÜMSE KÜSITLUSE LEHT (EESTI KEELES)	58
LISA 5. ÕPILASE ANONÜÜMSE KÜSITLUSE LEHT (VENE KEELES)	60
LISA 6. EESTI KULTUURITAUSTAGA ÕPETAJA SUHTLUSSTIIL (VAATLUSE ANDMED).....	62
LISA 7. VENE KULTUURITAUSTAGA ÕPETAJA SUHTLUSSTIIL (VAATLUSE ANDMED).....	69

SISSEJUHATUS

Õpperuumis tekib õpetaja ja õpilase vahel pidev suhtlus, mille keskmes on õppeprotsessiga seotud ülesanded. Õppeprotsessi käigus õpetaja ja õpilane on suhtluspartnerid. Suhtlussituatsiooni kontekst ning selle õnnestumine või ebaõnnestumine sõltub suuresti verbaalsetest ja mitteverbaalsetest signaalidest, mida kasutab õpetaja ja õpilane. Nende suhtlemisviise ning suhtluse edukust või mitteedukust saab hinnata suhtlusdistsantsi komponentide kaudu. Õpetajast sõltub, kui võrd hästi ta oskab hoida sobivat suhtlusdistsantsi materjali seletades või märkuse tehes nii, et õpilane tunneks end kaitstud ja mugavalt. Õpilase suhtumine ning käitumine näitavad, kui palju tähelepanu ta õpetajalt vajab või ootab. Kõik need asjaolud osutavad sellele, et suhtlusdistsantsi komponendid mõjutavad õpetaja ja õpilase vahelist suhtlust. Kõne sõnastus peegeldab informatsiooni selgust ja täpsust, füüsiline distants mõjutab mugavuse või ebamugavuse tunnet.

Eesti haridussüsteemis toimuvad praegu muudatused, mis on seotud üleminekuga eestikeelsele õppele. Eesti riik on tänaseks määratlenud konkreetse ülemineku aja, tegevuskava kui ka eesmärgi: „Üleminek eestikeelsele haridusele algab lasteaedades ning 1. ja 4. klassis 2024. aastal ja kestab koalitsioonileppes lähtuvalt kuni 2030. aastani“ (Haridus- ja Teadusministeeriumi veebileht, 2022). Üheks ülemineku eesmärgiks on ühtse Eesti kooli loomine, mille käigus muutuvad eesti ja vene kultuuri esindajate kontaktid tihedamaks: „Eesmärk eestikeelsele õppele üleminekul on pakkuda kõigile Eesti lastele, olenemata emakeelest, võimalust omandada kvaliteetne eestikeelne haridus“ (Haridus- ja Teadusministeeriumi veebileht, 2022). Ühtse kooli kujundamisel vajavad nii õpilased kui ka õpetajad individuaalset lähenemist, mis aitaks neil ülemineku eri etappidel keskenduda ühisele eesmärgile ning vähendada stressi: „Eestikeelne haridus toetab Eesti riigiidentiteedi kujunemist, suurendab ühiskonna sidusust ning vähendab nii hariduslikku kui ka sotsiaalmajanduslikku segregatsiooni“ (Haridus- ja Teadusministeeriumi veebileht, 2022).

Kuna Eesti haridussüsteem pidevas muutmises, peavad haridusvaldkonna töötajad olema paindlikud ja oskama säilitada sobivat suhtlusdistsantsi oma suhtluspartneriga. Eesti või vene kultuuritaustaga õpetajad peavad täiendama oma pädevusi, ning piisavat suhtlusdistsantsi valikut langetama, mis on üheks kompetentse suhtleja oskuseks. Kompetentse suhtleja pädevus seisneb inimese oskuses ette näha suhtluspartneri käitumist ja tema kavatsusi ning nende põhjal valida sobiv suhtlusdistsants, mis aitab vältida konflikte ja arusaamatusi austa (Pajupuu, 2000, lk 30).

Eesti haridus muutub üha rohkem mitmekultuuriliseks, mistõttu on oluline osata toime tulla mitmekultuurilises keskkonnas (Muldma & Nõmm, 2011, lk 81). Ühiskonna eesmärk on mõistvalt suhtuda teineteisse, ning selleks tuleb tunda kultuurilisi sarnasusi ja erinevusi – see aitab mõista, miks suhtluspartner on mingil moel käitunud, otsustanud või reageerinud. Maia Muldma ja Jelena Nõmm (2011, lk 81) märgivad, et Eesti ühiskonna mitmekultuurilisus annab tulevikus lastele rohkem valikuvõimalusi ning mitmekultuurilise hariduse ülesanne on tagada kõigile lastele võrdsed õpitingimused.

Suhtlusdistsants on muutuv nähtus, mis on omane iga kultuuri esindajale ning erineb kultuuriti. Selle muutlikkus sõltub kultuuritaustast, elukogemusest ja kontaktide edukusest teiste kultuuride esindajatega. Suhtlusdistsants on tihedalt seotud käitumise ja selle motiivide tajumisega. Erinevates kultuurides on omad märguanded, kombed ja tähelepanekud, millele suhtluses toetutakse. Need avalduvad nii verbaalselt kui ka mitteverbaalselt ning kujundavad suhtluspartnerite vahelisse suhtlusdistsantsi, millele mõlemad reageerivad. Need kultuurilised eripärad on tihti alateadlikud ja kultuurispetsiifilised.

Nii eesti kui ka vene kultuuris suhtlusdistsants võib olla sama ruumi ja olukorra kontekstis erinev, mille võib põhjustada arusaamatusi ja konflikte. Suhtlusdistsantsi tajumine ja arvestamine loob mugava, toetava ning aktsepteeritava suhtlemis-, õpetamis- ja õppimiskeskkonna. Kui suhtlusdistsantsi rikutakse, muutub suhtlus ja õppeprotsess ebaproduktiivseks, mille tagajärjel kannatavad mõlemad osapooled. Seega suhtlusdistsantsi tajumine on tööriist, abivahend ning viis, mis aitab kujundada toimivat ja sallivat õppekeskkonda.

Uuringuid, mis võrdleksid õpetaja ja õpilase vahelise suhtlusdistsantsi eripärasid eesti ja vene kultuuris, ei ole varem tehtud. Käesoleva bakalaureusetöö uurimisprobleem on puudulik teave suhtlusdistsantsi verbaalsetest ja mitteverbaalsetest signaalidest ning nende avaldumisest õppeprotsessi käigus eesti ja vene kultuuris, millest tekib vajadus uurida ja kirjeldada kultuurilisi suhtlusdistsantsi sarnasusi ja erinevusi, millega õpetaja võib kokku puutuda õpetades eesti ja/või vene kultuuritaustaga lapsi.

Minu bakalaureusetöö eesmärk on tuvastada suhtlusdistsantsi verbaalsete ja mitteverbaalsete signaalide erinevusi ning sarnasusi õpetaja-õpilase vahel nii eesti kui ka vene kultuuris Eesti koolide näitel. Eesmärgi saavutamiseks lähtun järgmistest uurimisküsimustest:

1. Kuidas avalduvad verbaalsed ja mitteverbaalsed suhtlusdistsantsi sarnasused ja erinevused eesti ja vene kultuuritaustaga õpetajatel ja õpilastel?
2. Milliseid sarnasusi ja erinevusi tuleb silmas pidada eesti ja vene kultuuritaustaga õpetajate ja õpilaste suhtluses, et suhtlusdistsants oleks aktsepteeriv nii õpilasele kui ka õpetajale?

Bakalaureusetöö koostamiseks seadsin endale järgmised ülesanded: esmalt otsisin varasemat teaduskirjandust ja uuringuid, mis käsitlevad suhtlusdistsantsi ja selle komponente, et võrrelda need omavahel ja anda sellele sobiv definitsioon. Seejärel käsitlesin verbaalsete ja mitteverbaalsete signaalide teoreetilist materjali. Verbaalsete signaalide osa toetub William B. Gudykunsti ja Stella Ting-Toomey suhtlusstiilide teooriale (Gudykunst & Ting-Toomey, 1990, lk 99–115), mitteverbaalsete signaalide osa Edward Halli füüsilise distantsi teooriale (Hall, 1966, lk 113–125). Teoreetilise materjalide järgi koostasın metoodika, mille abil uurida suhtlusdistsantsi nii verbaalse kui mitteverbaalse suhtluse tasandil. Kirjeldasin ja põhjendasin valitud uurimismeetodid ning valimi, vormistasın saadud tulemused tabelite ja jooniste abil ning koostasın töö kokkuvõtte.

Uurimuse läbiviimiseks valisin eesti ja vene kultuuritaustaga kooli. Mõlemast koolist uurimuses osalesid 7. klassi õpilased ja õpetajad. Kasutasın kolme meetodit: vaatluse abil uurisin õpetajate suhtlusstiili, küsitlusega sain ülevaate õpilaste suhtlusstiilist ning eksperimendi kaudu mõõtsın füüsilist distantsi õpetajate ja õpilaste vahel. Andmete kogumise järel analüüsisın tulemused empiirilises osas ning koostasın lõputöö kokkuvõtte.

Minu bakalaureusetöö koosneb kolmest põhiosast. Esimene peatükk on pühendatud suhtlusdistsantsi mõistele, selle varasematele uuringutele ning kultuuri rollile inimestevahelises suhtluse, samas peatükis kirjeldan suhtlusdistsantsi verbaalseid ja mitteverbaalseid signaale. Teises peatükis kirjeldan uurimuse metoodikat: uurimuse valimit, õppetundide vaatlust, õpilaste küsitlust ning füüsilise distantsi mõõtmist õpetaja ja õpilase vahel. Kolmandas peatükis tutvustan saadud tulemused ja annan nendest ülevaate, mille järel esitan bakalaureusetöö kokkuvõtte.

1. SUHTLUSDISTANTS

Suhtlusdistanti mõistet on varem käsitletud ning läbi viidud uuringud, et täpsemalt määrata seda ja anda sellele parimat definitsiooni, kuigi vaatamata sellele suhtlusdistanti ainuõige määratlus ikkagi puudub. Uurijad on käsitlenud ja üritanud seletada suhtlusdistanti mõistet erinevat moodi.

Hille Pajupuu (lk 60, 2001) uurib inimestevahelist suhtlust, vaatleb suhtluspartnereid, kes suheldes, tuginevad ka ruumi suurusele ning valivad omavahel teatud distantse. Distantse tähistamiseks, mis on mõlemale mugav ja aktsepteeriv, Pajupuu kasutab *muutuva ruumi* terminit. Hille Pajupuu järgi muutuva ruumi suuruse määravad sugu, vanus, isikupära ning kultuur.

Keeleteadlane Grigori Kreydlin (2002, lk 467-471) kirjutab *füüsilisest distantist*, mis on tihedalt seotud *psühholoogilise distantiga*. Hiljem sarnane suhtlusdistanti visioon ilmub Dukhovsky ja Kulikovi teadusartiklis. Nemad kasutavad oma töös terminit *sotsiaalpsühholoogiline distantist*, mis hõlmab suhteid inimeste vahel, nende iseloomu ja rolli inimese arengus. Dukhovsky ja Kulikovi väidavad, et sotsiaalpsühholoogilise distantse abil on võimalik määrata inimese suhtumiserinevusi teiste inimeste suhtes. (Dukhovsky & Kulikov, lk 20, 2009).

Dubrovštšenko kirjutab (lk 53-54, 2023), et sotsioloogia termin *sotsiaalne distant* tähistab indiviidide ja rühmade asetsemist, nende ligidust või eemalolekut üksteisest ühiskondlikus ruumis. Lisaks sellele terminile Dubrovštšenko ise kirjeldab oma töös teist nähtust, mis eksisteerib inimeste vahel – *kommunikatiivne distant*, mis mõjutab inimestevahelise suhtluse protsessi ja selle tulemust. Dubrovštšenko järgi kommunikatiivse distantse mõjutavad inimeste reaktsioonid emotsionaalsel ning kõne tasanditel, kus olulisel kohal on verbaalsed ja mitteverbaalsed reaktsioonid.

Rene Altrov käsitleb (lk 165, 2002) nn *ruumikasutust ja -teadlikkust*, selle järgi igal inimesel on teatud piirid, mis mõjutavad teistega suhtlust ja igapäevaelu toiminguid. Altrov lisab, et inimese mugavuse ja rahuolu põhjuseks on isiklike piiride kontroll.

Seoses sellega, et suhtlusdistanti mõiste käsitletakse erinevalt, läbiviidud uurimused ja/või selle uuringud hõlmavad samamoodi erinevaid aspekte. Teadustööde kogumikest on võimalik leida uuringuid keelekeskkonnast ja sellesse suhtumisest või eraldi eesti ja vene kultuuri eripäradest, nt: Signe Seene „Vaatlusmõõdiku koostamine õpetaja-õpilase suhete hindamiseks ja katsetamine videote põhjal“ (2018), Aune Valk „Eesti ja eestlased võrdlevas perspektiivis“ (2001), Juri

Prohorov & Iosif Sternin „Russkie: kommunikativnoe povedenie [Русские: коммуникативное поведение]“ (2006) jms. On tehtud uuringud kommunikatsioonile mõjuvatest verbaalsetest ja mitteverbaalsetest signaalidest eri kultuurides, nt: Maia Muldma & Jelena Nõmm „Õppimine ja õpetamine mitmekultuurilises õpikeskkonnas“ (2011), Olga Šumilina „Mitteverbaalne suhtlemine ja žest“ (2015) jm.

Suhtlusdistanti hoidmise ja tajumisega seotud probleemi just õpetaja ja õpilase vahel eesti kultuuris ei ole veel varem põhjalikult uuritud. On tehtud vaid üldistatavad uuringud, kus suhtlusdistanti õppeprotsessis käsitletakse pealiskaudselt. Tavaliselt uuringute autorid ühendavad õppe- ja tööprotsessi kokku ning kõrvutavad õpetaja-õpilase suhteid lisandina, mitte põhiosana: Krista Kerge „Funktsionalistlik keeleteooria ning rakenduslingvistilised arusaamad Eestis“ (2002), Natalja Kovaleva „Rechevoi zhanr «izvinenie» v rechi vzroslykh i detei [Речевой жанр «извинение» в речи взрослых и детей]“ (2009), Jelena Nõmm „Sotsial'nyi aspekt v obuchenii estontsev russkomu iazyku kak inostrannomu [Социальный аспект в обучении эстонцев русскому языку как иностранному]“ (2008), Krista Vogelberg „Keelelise viisakuse mudelite mõnedest vaielduvatest aspektidest eesti, vene ja inglise keele võrdlevate uuringute valguses“ (2002) jt.

On veel uurijaid ja uuringuid, mis käsitlevad suhtlusdistanti inimeste, rühmade, kultuuride vahel, kuid suhtlusdistanti uuringuid, mis puudutavad õpperuumi ja -protsessi, peaaegu ei ole. Suhtlusdistanti uuringutes õppeprotsessi kategooriat eraldi tavaliselt ei kajastata.

Minu bakalaureusetöös suhtlusdistanti mõiste jaguneb verbaalseteks ja mitteverbaalseteks signaalideks, mis avalduvad õppeprotsessi käigus õpetaja ja õpilase vahel eesti ja vene kultuuris. Seega suhtlusdistanti all mõistan verbaalseid ja mitteverbaalseid signaale, mis suurendavad või lühendavad füüsilist ja/või psühholoogilist distantis suhtluses, mis toimub õpetaja ja õpilase vahel.

Suhtlusdistant on mitmest komponendist koosnev struktuur, millest sõltub suhtluse edukus, sellele osutuvad paljud uuringud, mida viisid läbi teadlased üle maailma: Edward T. Hall „The Silent Language“ (1959); „The Hidden Dimension“ (1966), Gudykunst & Ting-Toomey „Culture and interpersonal communication“ (1990), Hille Pajupuu „Kuidas kohaneda võõras kultuuris?“ (2001), Rene Altrov „Eestlaste ruumikasutus võrdlevas perspektiivis“ (2002), Aleksandr Sadokhin (Межкультурная коммуникация“ (2004), Kristina Mikavitsa „Русская и сербская коммуникативная культура в академической среде“ (2022) jt. Uuringud näitavad, et peab

tundma õppima teiste kultuuride suhtlusnorme ja -viise, et nendele tuginedes oleks võimalik teadlikult soodustada suhtlust ning muuta selle lihtsamaks ja meeldivamaks mõlema suhtluspartneri jaoks (Pajupuu, 2000, lk 63). Juhul, kui tekivad segased suhtlus- või ruumisituatsioonid, suhtlejate vahel tekib pinge ja ebamugavus. Kultuurilist kuuluvust näitavad suhtlusnormid ja ruumikasutus, mida inimene rakendab suhtlemisel (Altrov, 2002, lk 171).

1.1. KULTUURI MÕISTE

Sõnal „kultuur“ on palju tähendusi ja väljendusi, seda kinnitab suur hulk uuringuid ja teadlasi, kes käsitlevad kultuuri erinevatest nurkadest. Teadlane ja psühholoogiadoktor Tatjana Stefanenko (2008, lk 20) selgitab, et etnopsühholoogia valdkonnale kuuluv termin „kultuur“ kasutatakse tihti, kui räägitakse käitumisest ja selle tihedast seosest etnose ehk rahvusega. Hille Pajupuu (2000, lk 7) kirjeldab kultuuri kui nähtust, mida kasutatakse eeskätt, kui räägitakse kunstist, kunstiteostest ja silmaringi laiusest. Hiljem ta võtab kasutusele laiema tähenduse, mille all mõistetakse ühe rühma usulisi, poliitilisi ja esteetilisi väärtushinnangud, need on vähemalt osaliselt ühised ja neid omandab iga rühmaliige sotsialiseerumise protsessi kaudu. Seega peaksin kultuuri terminit kitsendama ning andma sellele täpsemat defineeringut, mida kasutan edaspidi uurimuses. Suhtlus ja kultuur on omavahel tihedalt seotud, kuna kultuur, kust inimene on pärit, mõjutab tema suhtlusviisi, ning see, kuidas inimene suhtleb, hakkab tulevikus määratlema kultuuri. Seepärast ei oleks võimalik uurida suhtlust inimeste vahel kultuurist eraldi (Pajupuu, 2000, lk 23). Oma bakalaureusetöös käsitlen kultuuri kui nähtust, mis kajastab suhtlemisviise – analüüsin suhtluskultuuri, mille näitajaks on suhtlusdistsants, mis omakorda avaldub erineva kultuuritaustaga õpetajate ja õpilaste verbaalsetes ja mitteverbaalsetes signaalides.

1.2. KULTUURI SEOS SUHTLUSEGA

Suhtlusdistsantsi muutlikkus sõltub paljudest teguritest, nt: kultuuritaustast, elukogemusest, teiste kultuuride esindajatega kontaktide edukusest või mitteedukusest, samas ka soost, vanusest, silmaringist jm (Sadokhin, 2004, lk 193). Sadokhin väidab (2004, lk 193–194), et kultuuriline ja sotsiaalne keskkond määratleb indiviidi subjektiivse reaalsuse tajumist, mis avaldub tunnetuses ja käitumises, ning igal kultuuril on see oma. Kui suhtluspartnerid on suutelised suhtlemises tunnetusi mõistma, siis nad on samuti võimelised teineteise käitumisest aru saama (Sadokhin, 2004, lk 194). Seega need tegurid kujundavad inimese suhtumist teisse kultuuri ja tema käitumist teise kultuuri esindajaga suhtlemises ning moodustavad suhtlusdistsantsi (*et al.* Bila, 2020, lk 350).

Tähtis on see, et need tegurid tihtipeale mõjutavad käitumist alateadlikult. Nagu näiteks kirjeldab vestlusreeglite pärimust Hille Pajupuu: „Kultuuris aktsepteerivad reeglid omandatakse enamasti lapsepõlvest ja suhtluse käigus neile tavaliselt enam ei mõelda“ (2000, lk 73). Selleks, et aktsepteerivat suhtlusdistanti hoida, tuleb mõista kultuurisarnasusi ja -erinevusi ning jälgida neid. Sarnasusi ja erinevusi taibates on võimalik oma käitumist kohandada nii, et see oleks suhtluspartnerile vastuvõetavam, kui aga sellele lisandub suhtluspartneri tugi, siis suhtlus on juba palju produktiivsem (Pajupuu, 2000, lk 65). Juhul, kui suhtluspartnerid pole kultuurisarnasustest ja -erinevustest teadlikud, kipuvad nad teineteise käitumist hindama ja järeldusi tegema oma kultuuri tavadele tuginedes. Sõnastamine ja/või žestikuleerimine, mis on ühes kultuuris hinnatud kui eeskujulik ja normikohane, teises kultuuris võib olla lubamatu või isegi tunda agressiooni avalduvana (Muldma & Nõmm, 2011, lk 22). Kui aga kultuurisarnasustest ja -erinevustest aru saadakse, siis on võimalik eristada kultuuritaustaga tingitud suhtlus- ja käitumisviise. Suhtlus- ja käitumisviisid võivad märgatavalt mõjutada suhtlussituatsiooni tõlgendamist. Kui suhtluspartneri valitud käitumisviisist aru saadakse, siis võib see anda võimaluse suhtlussituatsiooni juhtida. Võimaluse üles ehitada suhtlust, mis pakuks rahuldust ja meeldivust, suhtlusdistantis on sel juhul aktsepteeritav (Pajupuu, 2000, lk 9).

Kultuur koosneb traditsioonidest, kommetest, tavadest, mineviku näidetest ja õpetustest, millest on kujunenud väärtushinnangud. Igal kultuuril on omad kultuuri väärtused ehk väärtushinnangud, need mõjutavad, justkui eelmainitud tegurid, inimestevahelist suhtlust ja suhtlusdistanti. Vanemad õpetavad väärtushinnanguid oma lastele lapsepõlvest. Väärtushinnangud, mida laps saab oma vanematelt, kinnistuvad ning jäävad meelde koolis, kus kujunevad suhted õpetaja ja õpilase vahel. (Pajupuu, 2000, lk 31).

Lastel on ebapiisav elukogemus, nad alles õpivad, kuidas tuleb ühiskonnas käituda, väljendada ja teiste inimetega suhelda, seega eelkõige õpetaja peab olema suhtlusdistanti valiku ja hoidmise eestvedajaks ning ettekujuks. Muldma ja Nõmm (2011, lk 87) rõhutavad, et õpilasel ei olnud võimalik valida, kuskohas sündida ja millise kultuuriruumi käitumismalle pärida. Seega õpetaja peab olema viisakas ja avatud, kuna uus ja võõras veel ei tähenda, et see on halb.

Juhul, kui laps satub uude kultuurikeskkonda ja käitub nii nagu on vastu võetud tema kultuuris, polnuks õige, et ta tunneks, et kõik, mida ta on seni omandanud oma kultuuris, on ebaloomulik ja

vajab parandamist. Selleks, et edukalt õpiteed jätkata, selline laps vajab kodust keskkonda. (Muldma & Nõmm, 2011, lk 86).

Täiskasvanute inimeste suhtes tuleb mainida teise kultuuriga kohanemist. Kohanemine on seotud teise kultuuri kommete, käitumisreeglite, kavatsuste mõistmisega. Kohanemine teises kultuuris tähendab, et inimene tunneb teise kultuuri peenemaid detaile ja oskab teise kultuuri esindajat kohelda nii, nagu on vastu võetud esindaja kultuuris. Kohanenud teise kultuuriga inimesele on tähtis nii oma kultuuritaust kui ka teine, seega ühel isiksusel on kaks kultuuritausta. (Pajupuu, 2000, lk 16).

1.3. SUHTLUSDISTANTSI KOMPONENDID

Paljud uurijad ja teadlased on ühel arvamusel selle väite kohta, et inimene on sotsiaalne olend ning ilma teiste inimetega suhtlemiseta on tal raske argielus hakkama saada. Selline järeldus näitab, et inimese igapäevaelu toimingud on otseselt seotud teiste inimestega suhtlemisega, milles toimub informatsiooni vahetus. Informatsiooni vahetus on võimalik siis, kui inimeste vahel on kujunenud suhtlussituatsioon ning sellest võtab osa alati vähemalt kaks inimest. Suhtlussituatsiooni raames tekib inimestel ühine teema või küsimus, mille üle suhtlussituatsiooni osavõtjad arutlevad informatsiooni vahetades (Sadokhin, 2004, lk 79). Sõltumata sellest kuskohas suhtlus toimub, osavõtjad väljendavad oma mõttekäiku erinevate viiside abil. Edastatav informatsioon võib olla nii positiivse kui ka negatiivse kontekstiga, suhtlusdistanti komponendid hõlmavad mõlemat konteksti. Rääkimine ja/või žestikuleerimine on kaks põhilist viisi, mida kasutatakse mõtete väljendamiseks suhtlussituatsioonis informatsiooni vahendamisel (Akhyamova, 2010, lk 36–37). Kui inimene satub teisse kultuuriruumi või suhtleb teise kultuuri esindajaga, ennekõike ta paneb tähele, mida tema suhtluspartner või inimesed ümber ütlevad ja kuidas žestikuleerivad ehk nende verbaalset ja mitteverbaalset suhtlust (Pajupuu, 2000, lk 13).

Suhtlus on üsna lai struktuur, mis hõlmab palju erinevaid komponente. Suhtlusdistanti komponendid moodustavad omakorda väljendusviisi, mille abil inimesed informatsiooni vahetavad. Väljendusviis, mida inimene kasutab suhtluses, kajastab kultuurilisi väärtusi ja norme, mis on iga kultuuri aluseks (Sadokhin, 2004, lk 149). Tatjana Larina kirjutab (2005, lk 26) nn ekstralingvistilistest teguritest ehk nendest, mis mõjutavad inimestevahelist kommunikatsiooni. Ekstralingvistilised tegurid mõjuvad ütluse tõlgendamisele, kuna ekstralingvistilised tegurid on seotud konkreetse aja, koha ja kontekstiga, kuid peamiseks ekstralingvistiliseks teguriks peab

Larina kultuuri tüüpi. Argielu suhtluses verbaalsete ja mitteverbaalsete komponendid on alati seotud omavahel ning need signaalid avaldavad kultuuri spetsiifikat (Stefanenko, 2008, lk 163).

Sadokhin väidab (2004, lk 183), et suhtluses tuleb jälgida mustreid, mida kasutab teise kultuuri esindaja. Mustrid on omased paljudele kultuuri esindajatele. Juhul, kui suhtlejad ei saa mustritest aru, suhtlusest puudub mõte. Muldma ja Nõmm (2011, lk 87) järeldavad, et inimene võib suuresti eksida, kui tõlgendab käitumismalle, kehakeelt ja vestlustemaatikat lähtudes üksnes oma kultuuri iseloomust.

Kristina Mikavitsa kõrvutab oma uuringus (2022, lk 321) vene ja serbia suhtlusdistantisi akadeemilises keskkonnas. Tema sõnul pedagoogilises praktikas on erinevaid viise, mis võivad muuta lühemaks või isegi murda õpetaja-õpilase füüsilise distantisi. Mikavitsa tõi näidiseks klassikalise loengu vene kultuuris. Loengust võtab osa hulk tudengeid ja õppejõud, kes peab loengut ainult seistes. Mikavitsa rõhutab, et sel juhul, kui õppejõud istub – loeng muutub vestluseks ning suhtlusdistantis õppejõu ja tudengite vahel muutub lühemaks.

Oma töös pööran tähelepanu nendele komponentidele, mille kasutamine teabe edastamiseks on kõige levinum ning mis erinevad kultuuriti. Komponendid mõjutavad suhtlussituatsiooni ja omavaheliste suhete kujunemist, s.t nendest kujuneb suhtlusdistantis. Oma bakalaureusetöös käsitlen, kuidas need komponendid mõjutavad suhtlust õppeprotsessi kontekstis õpetaja ja õpilase vahel. Kaks komponenti, mida uurin, on verbaalsed ja mitteverbaalsed signaalid ehk sõnad ja fraasid, mida kasutavad õppeprotsessis õpetajad ja õpilased, ja füüsiline distantis, mis tekib õpetaja ja õpilase vahel klassiruumis.

1.3.1. VERBAALSED SIGNAALID

Üks põhilistest teabe vahetamise viisidest on verbaalne suhtlemine. Sadokhin (2004, lk 151) kirjutab, et spetsialistide arvamusel kolmandik inimeste kommunikatsioonist koosneb verbaalsetest signaalidest. Teabe vahetamise jaoks iga kultuur on loonud oma märgisüsteemi. Selleks, et märgisüsteemi mõista, inimesel on vaja kogemust, mida ta saab elu jooksul ümbritsevast keskkonnast. Inimesed on igapäevaselt kaasa tõmmatud sümbolite tõlgendamisse (Tarasova, 2021, lk 279). Inimesed tajuvad reaalsust erinevat moodi, see pakub variatiivsust, millest kujuneb silmaring ja maailmavaade. Verbaalsete signaalide juures on tähtis, kuidas inimene väljendab oma mõtteid keele abil. Verbaalse kommunikatsiooni kaudu teave edastatakse sõnadega. Sadokhini

sõnul (2004, lk 140) verbaalsete signaalide hulka kuuluvad kõik väljendusviisid, mis on seotud oma mõtete, elamuste, emotsioonide kirjeldamisega sõnade abil: sõnavara rikkus ja sõnade sobivus, mis tähistab seda, et sõnad on suhtlussituatsiooni kontekstile sobilikud ning sõnade stilistiline valik on korrektne. Efanova (2011, lk 11) kirjeldab verbaalset suhtlusdistanti kui tervikut, mis koosneb kultuuri sotsiaalsetest ja psühholoogilistest normidest ning moodustab suhtluskeskkonda. Suhtluskeskkond hõlmab kultuurilisi traditsioone, viisakuse reegleid ja emotsionaalse kontakti, mis on tingitud suhtlussituatsiooni kontekstiga.

Seega verbaalses suhtlemises on tähtis samamoodi meeles pidada, et mõnedel sõnadel võib olla mitu tähendust, mida kasutatakse sõltuvalt olukorra kontekstist. Stilistika all mõistetakse, et sõna, mida tahetakse kasutada on suhtlussituatsioonile sobilik ning ei tekita selle mõtestamisel nn kontrastitunnet, segadust või ebamugavust. Juhul, kui sõnade valik ei vasta olukorra kontekstile, ütlus jääb suhtluspartnerile mõistmatuks või segaseks. Suhtlussituatsiooni kontekstis on tähtis, kellega inimene üritab dialoogi pidada või kellele ta edastab informatsiooni näiteks dialoogi või monoloogi kujul. Sõnade mitmetähenduslikkus ja stilistiline korrektsus avaldub konnotatsioonis, polüsemias, sünonüümias ja elukogemuses. Suhtluspartnerilt sõltub, mis sõnavara tuleb kasutada või vältida (Sadokhin, 2004, lk 140-151).

Lisaks kõigile suhtlus ei pruugi alati õnnestuda isegi siis, kui keelt osatakse heal tasemel. Keele valdamine ei garanteeri alati täielikku edastatava teabe mõistmist ega selle õiget tõlgendamist (Stefanenko, 2008, lk 163). Mõned uuringud näitasid, et mida parem osatakse teist keelt, seda suurem on oht suhtluspartneri öeldust teha vale järelduse. Halvem on olukord, kui üks suhtlejatest on võimeline ehitama sisult ja grammatiliselt korrektse lausungi, kuid ei tunne kultuurilisi erinevusi ja väljendab seda nii, nagu on vastu võetud tema kultuuris, sel juhul suhtluspartner võib hinnata sellist kohtlemist kui isikuomane puudus (Pajupuu, 2000, lk 11).

Sõnade arv lauses ja nende erisus ehk teisisõnu sõnavara rikkus samamoodi kannab kultuurilist alatooni, s.t sõltub kultuurilistest teguritest. Lausete pikkusest ja sellest kuivõrd nad võivad inimese mõtteviisi koormata, kujunevad erinevad suhtlusstiilid. Suhtlusstiilide teooria autorid on uurinud ameerika sotsioloogid William B. Gudykunst ja Stella Ting-Tommey (1990), nemad kõrvutavad mitmeid suhtlusstiile ja kirjeldavad nende kultuurilist kuulumist:

- 1) Eelkõige Gudykunst ja Ting-Toomey defineerivad kaks suhtlusstiili, mis on seotud lausungi pikkuse ja keerukusega – otsene (ingl k *direct*) ja kaudne (ingl k *indirect*)

suhtlusstiil. Otsese stiili puhul suhtlus partnerite vahel on aus ja täpne, iga suhtluspartner selgelt annab teada oma soovidest, eesmärkidest, vajadustest ja/või nõuetest. Juhul, kui kasutatakse kaudset suhtlusstiili, siis suhtluspartnerid ei avalda kavatsusi ega räägi otseselt, kuna kaudse suhtlusstiili kasutajad on veendunud selles, et suhtluspartner on ülitundlik ja -tähelepanelik ning seepärast saab arutlevast küsimusest aru. Need kultuurid, kes kasutavad kaudset suhtlusstiili tihti kasutavad mitteverbaalseid signaale, et oma soovist või nõudest teada anda. Kui üks suhtluspartner kasutab otsest suhtlusstiili, aga teine kasutab kaudset, võib otsese suhtlusstiili kasutaja segadusse jääda, sest ei oska oma suhtluspartneri lausungi mõtet identifitseerida. Kaudse suhtlusstiili kasutajad võivad aga otsese suhtlusstiili kasutaja lausungid solvata ja tunduda liiga järskudena.

- 2) Järgmist kaks vastandstiili on paljusõnaline (ingl k *elaborate*) ja tuumakas (ingl k *succinct*). Need määravad, kas kõne on sõnarikas või lakooniline/vähesõnaline. Paljusõnaline suhtlusstiil avaldub kõnes siis, kui kasutatakse vanasõnad või kõnekäänud, kõnekujundid, nt: epiteedid, metafoorid, allegooriad, võrdlused jne. Kõne on rikkalik, laused on pikemad, kuigi lausungi informatiivne osa on väike. Lühisõnalisel suhtlusstiilis olulist rolli kõnes mängivad pausid, suhtluspartneri vaikusega arvestatakse kui lausungi tervikliku osaga. Sõnad on üsna täpsed ning seega pole vajadust kasutada piltlikke sõnakujundeid või pikalt teemat kirjeldada.

Pean oluliseks märgata Pajupuu väidet (2000, lk 71), et paljusõnalise ja tuumaka suhtlusstiili vahel on nõudlik suhtlusstiil, mille tunnuseks on lühemad laused, täpne sõnastus ja otsene sõnum.

- 3) Personaalne ehk isikukeskne (ingl k *personal*) ja kontekstuaalne ehk kontekstikeskne (ingl k *contextual*) suhtlusstiili all mõtlevad Gudykunst ja Ting-Toomey, et suhtluspartnerite suhtlus on pigem formaalne või mitteformaalne. Personaalses suhtlusstiilis rõhutatakse suhtluspartneri isiksust, sellega arvestatakse ja suhtlus toimub pigem mitteformaalses õhkkonnas. Kontekstuaalses suhtlusstiilis on oluline hierarhia põhimõte ja rõhuasetus pannakse suhtluspartneri staatusele, vanusele või soole, nendest teguritest oleneb formaalsuse tasand. Kontekstuaalse suhtlusstiilis pööratakse tähelepanu aunimetustele, viisakatele pöördumistele, lausungitele ja kommetele.
- 4) Kaks viimast vastandlikku suhtlusstiili on instrumentaalne ehk eesmärgikeskne (ingl k *instrumental*) ning afektiivne ehk protsessikeskne (ingl k *affective*) suhtlusstiil. Suhtlusstiil,

mis on suunatud rääkijale ja lausungi eesmärgile, on instrumentaalne. Suhtlusstiil, mis on suunatud kuulajale ja suhtlusele kui protsessile, on afektiivne. Afektiivse suhtlusstiili puhul tähtsad on mitteverbaalsed signaalid, kuna sisaldavad väärtuslikku teavet.

Gudykunst ja Ting-Toomey suhtlusstiilide teooria järgi, kui suhtluspartnerid kasutavad vastandlikke suhtlusstiile, siis mõlemad võivad kogeda suhtluses ebamugavust ja hinnata oma partneri suhtlusviisi kui ebaviisakas, hooletu või ükskõikne (Gudykunst & Ting-Toomey, 99–115, 1990).

Uurimusse kõrvutamiseks võtan ainult esimest kolm suhtlusstiili, kuna õppeprotsessis need on aktuaalsemad. Valitud suhtlusstiilid mõjutavad suhtlust ja muudavad suhtlusdistanti pikemaks või lühemaks. Pikema suhtlusdistanti kuuluvad stiilid: kaudne, paljusõnaline ja kontekstikeskne suhtlusstiil, kuna need kujundavad pigem formaalset suhtlust. Suhtlusdistant aga muutub lühemaks ja suhtlus toimub mitteformaalsel tasandil juhul, kui kasutatakse otsest, tuumakat ja isikukeskset suhtlusstiili (Pajupuu, 2000, lk 70–72). Formaalsuse ja mitteformaalsuse tasand oleneb mõlema suhtluspartneri individuaalsest eripärast, käitumismallidest ja kultuuritaustast, neid aspekte inimene kasutab teiste inimestega kommuniqueerides (Sadokhin, 2004, lk 145–149). Hille Pajupuu märkab (2000, lk 71), et näitseks otsese ja kaudse suhtlusstiili tunnuseid on võimalik tuvastada igas kultuuris ning suhtlusstiili valik sõltub ametlikkusest ja mitteametlikkusest, kui ka sellest, kui võrd inimesed on üksteisele lähedased või võõrad.

1.3.1.1. VERBAALNE SUHTLUS EESTI JA VENE KULTUURIS

Eesti ja vene kultuuris on omad pöördumise tavad. Vene kultuuris on tehtud hulk uuringuid, mis käsitlevad verbaalse suhtluse põhilisi aspekte nii argielus kui ka õppeprotsessi käigus. Eesti kultuuris on neid uuringuid tehtud vähem, kuigi need põhilised aspektid eesti ja vene kultuuris, mida siinses bakalaureusetöös käsitlen, on üsna sarnased ja tihti kattuvad üksteisega. Nende aspektide loetlemisel kasutasin nii varasemate uuringute materjale kui ka toetusin isiklikule kogemusele. Pöördumise tavad mõjutavad suhtlusdistanti ning võivad seda muuta pikemaks või lühemaks (Berberuyan & Tumasian, 2023). Sel juhul, kui vene kultuuris erineva vanuse või staatuse inimeste poole pöördutakse vene kultuuri esindajad, nad kasutavad „teie“ ehk *teietavad*: „*Извините, вы сказали, что завтра мы поедem на экскурсию на автобусе или на поезде?*“ [Izvinite, vy skazali, chto zavtra my poedem na ekskursiyu na avtobuse ili na poezde?], eesti kultuuri esindajad pöördumisel ütlevad „sina“ ehk *sinatavad*: „*Õpetaja, kas sa ütlesid, et homme*

me sõidame ekskursioonile bussiga või rongiga?“. Samuti eesti kultuuris tavaliselt pöörduakse inimese poole kasutades selleks ainult inimese nimi: *Tere, õpetaja Natalia!* või *Tere, õpetaja Mihhail!* . Samas vene kultuuris lisatakse tihti isanimi: *Здравствуйте, Наталия Тынувна!* , *Здравствуйте, Михаил Викторович!* [Zdravstvuyte, Nataliya Tynuvna! Zdravstvuyte, Mikhail Viktorovich!] (Vlasyan & Kozhukhova, 2019). Krista Vogelberg (2002, lk 308–309) viidates Keevalliku analüüsile räägib markeeritud *sina* ja *teie* pöördumisvormidest ning osutab sellele, et õpilased võivad valida pöördumisvormi ka afekti avaldumiseks.

Märkus, mida teevad õpetajad õppeprotsessi käigus on tihedalt seotud pöördumise tavaga, kuigi selles võivad esineda ka teised sõnad või lausungid, mis osutavad teise suhtlusstiili valikule. Mikavitsa toob näidist, kus vene kultuuritaustaga õppejõud pöördub tudengi poole, kes suitsetab: „*Совсем здоровье не бережешь!* [Sovsem zdorov'em ne brezhesh'!]“ (Mikavitsa, 2022, lk 325). Õppejõud pöördub tudengi poole *sina*-vormis, mis näitab suhtlusdistsantsi lühendamist.

Tervitus kannab tähtsat rolli suhtlusdistsantsi kujundamisel ja sellest võib sõltuda kogu vestluse vorm. Sellised tervitused eesti kultuuris, nagu *Tere!* , *Tere hommikust!* , *Tere päevast!* – on pikema suhtlusdistsantsi näitajad. Vene kultuuris tervitused *Здравствуй(-те)!* *Доброе утро!* *Добрый день!* [Zdravstvuy(-te)! Dobroe utro! Dobryy den'!] – on neutraalsed ja samamoodi sunnivad hoidma pikemat suhtlusdistsantsi. Eesti kultuuris on ka need tervitused, mis lühendavad suhtlusdistsantsi inimeste vahel *Tšau(-ki)!* *Tervist!* *Hommik!* *Hei!* *Tervitan!* , vene kultuuris *Привет(-ики)!* *Здорово!* *Доброго утрачка!* *Доброго денечка!* *Хай!* *Салют(-ик)!* [Privet(-iki)! Zdorovo! Dobrogo utrichka! Dobrogo denechka! Khay! Salyut(-ik)!] – on mitteformaalse suhtluse näitajad, mis lühendavad suhtlusdistsantsi (Dorfman, 2012).

Kokkutuleku, tunni lõpus või äramineku puhul inimesed võivad valida erinevaid sõnu, et lahkuda. Neutraalsed, mis hoiavad pikemat suhtlusdistsantsi, on *До свидания!* *Доброго/Хорошего дня!* [Do svidaniya! Dobrogo/Khoroshego dnya!]. Vähem neutraalsed, mis lühendavad suhtlusdistsantsi, on *До встречи!* *Увидимся!* *Пока!* *Давай!* *Чао!* [Do vstrechi! Uvidimsya! Poka! Davay! Chao!], eesti keeles teevad suhtlusdistsantsi pikemaks *Head aega!* *Head päeva!* *Nägemist(-seni)!* *Kõike head!* , lühendavad suhtlusdistsantsi *Näeme!* *Nägudeni!* *Tavai!* *Tšau!* *Tšauki!* *Paaka!* (Dorfman, 2012).

Tänuhikkuse puhul pikemat suhtlusdistsantsi näitavad eesti keeles sõnad, nagu *Aitäh!* *Tänan!* *Olen tänulik!* ja vene keeles *Спасибо!* *Благодарю!* *Очень признателен!* [Spasibo! Blagodaryu! Ochen'

priznatel'en!]. Teevad suhtlusdistanti lühemaks eesti keeles *Tänu!* *Tänks!* , aga vene keeles *Спасибочки!* *Благодарочка!* [Spasibočki! Blagodarochka!] (Bo, 2014).

Tihti võib kohata ka vabandamist inimestevahelises suhtluses. Suhtlusdistantile kuuluvad vabandussõnad, mis eesti keeles annavad märku pikemast distantist *Palun vabandust!* *Anna/Andke andeks!* *Vabandage!* , vene keeles *Извините, пожалуйста!* *Извините!* *Прошу прощения!* *Простите!* [Izvinite, pozhaluysta! Izvinite! Proshu proshcheniya! Prosite!]. Lühemast suhtlusdistantist signaliseerivad eesti kultuuris *Väga vabandan!* *Sorri!* , vene kultuuris *Извиняюсь!* *Прости!* *Сори!* *Сорян!* [Izvinyayus! Prosti! Sori! Soryan!] (Kovaleva, 2009).

1.3.2. MITTEVERBAALSED SIGNAALID

Mitteverbaalsed signaalid on need, mis aitavad sõnadele kaasa kõnelemisel mõtteid paremini edastada (Boluwatife Oni, 2025, lk 3–18). Mitteverbaalsete signaalide hulka kuuluvad need, mis aitavad edastada teavet ilma keele kasutamise ja rääkimiseta, nt žestid, miimika, näoilme, keha asend, füüsiline distantis inimeste vahel jm. Mitteverbaalsed signaalid edastavad informatsiooni kiiremini kui verbaalsed ja need signaalid võivad mõnikord anda rohkem teavet kui verbaalsed signaalid. (Sadokhin, 2004, lk 142).

Ehkki inimestevahelise kommunikatsiooni uurijad on märganud, et mitteverbaalsete signaalide tõlgendus ei ole niivõrd lihtne ning võib sõltuda inimeste kultuuritaustast ja kombestikust (Boluwatife Oni, 2025, lk 3–18). Seega ka mitteverbaalsete signaalide tõlgendamine võib tekitada segadust seoses sellega, et näiteks üks ja sama žest tõlgendatakse erinevates kultuurides erinevat moodi, vale tõlgendamine teeb suhtlust pingeliseks (Stefanenko, 2008, lk 174). Selleks, et mitteverbaalsest suhtlusest paremini aru saada, peab oma suhtluspartneri kultuurist huvituma ning on oluline, et suhtluspartneritel oleks soov mõista teineteise kultuurilisi kavatsusi (Pajupuu, 2000, lk 68–69).

Mitteverbaalsed signaalid tulid inimeste kommunikatsiooni varem kui verbaalsed ning nendel on tihe seos emotsioonide väljendamisega. Need signaalid väljenduvad automaatselt ehk alateadlikult, seega neid on üsna raske n-ö vaos hoida. Tavaliselt mitteverbaalseid signaale kasutatakse selleks, et verbaalset suhtlust toetada, kuid mitmed uurijad pööravad tähelepanu, et tegelikult inimkeha annab üle suurema osa teabest mitteverbaalsete signaalide kaudu (Sadokhin, 2004, lk 151–153).

Mõningaid mitteverbaalseid signaale erinevalt verbaalsetest signaalidest on võimalik näitlikult mõõta (Efanova, 2011, lk 6). Füüsiline distants on suhtlussituatsiooni füüsiline kaugus suhtlejate vahel, mida nad valivad ühelt poolt sõltuvalt soost, vanusest, isikupärast kui ka kultuurist, aga teiselt poolt olukorra kontekstist, nt kui hästi suhtluspartnerid tunnevad ja usaldavad teineteist. Rene Altrov (2002, lk 165) viitab oma uuringus sellele, et distantsi valik on tihedalt seostud kultuurikuuluvusega. Teadlikult või alateadlikult valitud füüsiline distants peegeldab suhtluspartneri tundeid, kavatsusi, hoiakuid jms. Valesti valitud füüsiline distants võib tekitada ebamugavusi või vastuolu ehk konflikti sellepärast, et inimese jaoks on sobilikum, s.t õige, see distants, mida hoiavad inimesed tema kultuuris (Altrov, 2002, lk 173). Füüsilise distantsi valik sõltub inimeste suhete iseloomust ja suhtlussituatsiooni kontekstist. Füüsilise distantsi erinevusi on kultuuriti uuritud ja on leitud kinnitusi, et õige füüsilise distantsi valik mõjub suhtlusele positiivselt ja viib suhtlust õnnestumisele. Tänapäeval on vastu võetud jagada füüsilist distantsi, mida valivad inimesed suhtlemisel, neljaks. Sellist füüsilise distantsi jaotumist on pakkunud Edward Hall (1966, lk 113–125):

- Intiimne distants *u 0 (kehaline kontakt) – 45 cm*, mida hoiavad inimesed, kes on küllaltki lähedased, nt: sugulased, kaas- või abielupartnerid, head sõbrad ja lähedased isikud. Selle distantsi puhul suhtluspartnerid võivad tunda hingamisi, teineteise soojust ja lõhna, ei soovita, et suhtlusolukorrast võtsid osa kolmandad ehk võõrad isikud.
- Isiklik distants *u 45 – 120 cm*, mida hoiavad inimesed, kelle suhtlus on tavapärane, nt: head sõbrad, sugulased, lähedased isikud, kuigi teatud juhtumitel ka möödakäijad või võõrad inimesed, kellega toimub lühiajaline vestlus, mis on seotud igapäevaelu toimingutega (Sadokhin, 2004, lk 173–174). Pajupuu märkab (2000, lk 60), et selle distantsi valik annab võimaluse järeldada, et inimeste omavahelised suhted on head või suhtluspartnerid tunnevad teineteist hästi. Vaatamata sellele et distants on veel ikkagi päris ligidane, alates sellest distantsi valikust saame väita, et suhtlus võib olla formaalne, kuid võhivõõraste viibimine selle distantsi ulatuses on endiselt ebasoovituslik (Dubrovtsenko, 2023, lk 55).
- Sotsiaalne distants *u 120 – 360 cm*, mida hoiavad inimesed, kui suhtlus on ametlik, puudutab tööd või ülesandeid, mida tehakse ühise eesmärgiga. Seda distantsi tavaliselt kasutavad nt töökaaslased. Pajupuu ütleb (2000, lk 60), et sotsiaalse distantsi olulisem tegur, mis mõjutab suhtlust ja selle edukust, on silmside. Juhul, kui silmside kaob, lõppeb

sellega ka vestlus. Selleks, et silmside ei kaoks ja võõrad ei osanud suhtlust takistada, võivad suhtlejad oma kaelad välja sirutada.

- Avalik distants *u 360 cm ja rohkem*, mida hoiavad inimesed, kes ei tunne üksteist isiklikult või sel juhul, kui teadmised suhtluspartneri kohta on puudulikud, nt: võõrad inimesed, kuulajad või vaatajad avalikul esinemisel. Kõne on järjekindel ja sõnastus tähelepanelik. Sellel distantsil inimene üha rohkem toetub žestikuleerimisele. Seoses sellega, et selle distantsi valikul tegemist on tavaliselt publikule pöördumisega, tervikuks suhtluspartneriks osutub suur hulk inimesi (Pajupuu, 2000, lk 61).

Distsantsid, mida Edward Hall pakkus, on tinglikud, kuna need võivad kultuuriti erineda ning see avaldub kultuuride võrdlemisel. Intiimne distants võib ühes kultuuris kuuluda sotsiaalse distantsi juurde, teises aga jääbki intiimseks ning mida parem me oskame hoida aktsepteerivat distantsi teise kultuuri esindajaga, seda paremad suhted kujunevad suhtluse käigus. (Pajupuu, 2000, lk 61–63).

Semiootik ja keeleteadlane Grigori Kreydlin (2002, lk 468) kirjeldab oma tervikkäsitluses Kagu-Aasia inimeste käitumist ja paneb tähele, et füüsilise distantsi jaotamise järgi, mida pakkus Edward Hall, rahvaste esindajad hoiavad omavahel teatud distantsi, et mitte mingil juhul puudutada suhtluspartnerit. Kagu-Aasia kultuur ei talu liigseid sihilikke ega juhuslikke puudutusi. Puudutades inimene näitab lugupidamatust suhtluspartneri suhtes.

Sadokhin kõrvutab Põhja- ning Lõuna-Ameerika kultuuri esindajate füüsilist distantsi. Sadokhin väidab, et Lõuna-Ameerika kultuuride esindajad on harjunud olema oma suhtluspartnerile lähedam kui Põhja-Ameerika kultuuride esindajad üksteise suhtes. Sellise erilise pärast on tekkinud lõunaameeriklastel arusaam, et põhjaameeriklased on tuimad ja tagasihoidlikud. (2004, lk 174).

Peab mainima Prohorovi ja Sternini (2007, lk 162) mitmekultuurilist eksperimenti, milles uurijad võrdlesid venelaste füüsilist distantsi ja kõrvutasid seda teiste kultuuride esindajatega. Uuringu tulemusena füüsiline distants vene kultuuris on osutunud valdavalt lühem võrreldes teiste kultuuridega. Niiviisi isiklikuks distantsiks vene kultuuris Prohorov ja Sternin (2007, lk 94) nimetavad distantsi, mis ulatub 25 cm'ni.

Suhtlusdistsants on struktuur, mis on seotud inimese kultuuriga, kuna kultuuriga on tingitud inimese käitumismallid, mille kohaselt inimene kujundab suhtlust teiste inimestega. Suhtlusdistsants

avaldub verbaalselt keele abil, mida hakkab vaatlema William B. Gudykunst'i ja Stella Ting-Toomey pakutud kolme vastandliku suhtlusstiili järgi. Samuti suhtlusdistantis avaldub mitteverbaalselt, oma bakalaureusetöös kasutan mõistet „füüsiline distantis“, mis kujuneb loomulikult suhtlussituatsiooni käigus inimeste vahel, selle vaatlemiseks kasutan nelja füüsilise distantsi jagu, mida pakkus Edward T. Hall. Käesolevas bakalaureusetöös vaatlengi suhtlusdistanti õpetaja ja õpilase vahel õppeprotsessi käigus.

2. EMPIIRILINE OSA

Bakalaureusetöös uurin verbaalseid ja mitteverbaalseid komponente eesti ja vene kultuuris õppeprotsessi käigus. Neid komponente hakkam uurima rühmiti õppeprotsessi kontekstis vaatluse vormis, millele lisanduvad õpilaste küsitlused ning füüsilise distantse mõõtmise eksperimentaalne meetod.

2.1. VALIMI KIRJELDUS

Uurimuse läbiviimiseks ja uurimisküsimustele vastamiseks valisin kaks Eesti kooli, kus käivad õpilased ja õpetajad erineva kultuuritaustaga. Kool, millel on eesti kultuuritaust asub Rakveres ja kool, mis on vene kultuuritaustaga, asub Narvas. Statistikaameti andmebaasi avalike andmete järgi Narvas elavate eestlaste osatähtsus on u 5%, Rakveres aga võrdub eestlaste osatähtsus u 88%, s.t suurem osa Rakvere rahvastikust on eestlased. Venelaste osatähtsus Narvas võrdub eestlaste osatähtsuse protsendiga Rakveres, vastavalt 88%, s.t suurem osa Narva rahvastikust on venelased. (Tiit & Servinski, 2011, lk 13). Mõlema kooliga võtsin ühendust märtsikuus ning leppisin kooli esindajatega kokku päevast, ajast ja tundide arvust, mida soovisin vaadelda.

Pajupuu järgi (2000, lk 14) uurija kui võõras isik oskab kultuurilisi sarnasusi ja erinevusi märgata ja nendest järeldusi teha ainult siis, kui ta vaatleb ja võrdleb mitu kultuuri. Muldma ja Nõmm (2011, lk 18) ütlevad, et kultuuride võrdlus algab erinevuste tuvastamisest: „See, mis on „aus mäng“ inglasele, ei pruugi üldse midagi tähendada ühiskonnas, kus spordimänge ei tunta“ (Muldma & Nõmm, 2011, lk 20). On oluline aga märkida, et kultuurilised erinevused ei osuta teise kultuuri puudustele, vaid erinevale kogemusele ja kommetele, millest iga saab õppida (Pajupuu, 2000, lk 89).

Hille Pajupuu kirjutab (2000, lk 10), et uurimused, milles uurija soovib käsitada mingi kultuuri, on parem läbi viia väiksema rühmaga ning rühmade uurimisel tuleb jälgida, et uurimuse tingimused oleksid sarnased mõlemale rühmale. Uurimusest võtsid osa õpetajad, kes õpetavad eesti ja vene kultuuritaustaga koolis 7. klassis ja vastavalt 7. klassi õpilased. Eesti kultuuritaustaga koolist uurimuses osales 4 õpetajat ja 23 õpilast. Vene kultuuritaustaga koolist uurimuses osales 4 õpetajat ja 10 õpilast. Mõlema õpilasterühma vanus on u 13-14 aastat. Uurimuses osalesid nii poisid kui ka tüdrukud. Tiia Tulviste ja Luule Mizera (2002, lk 146) juhivad tähelepanu sellele, et

lapsed just murdeas proovivad saadud pragmaatilisi oskusi, kogemusi ja teadmisi rakendada teiste inimestega suhtluses.

2.2. TUNDIDE VAATLUS

Selleks, et tuvastada verbaalsete signaalide sarnasusi ja erinevusi ning jälgida õpetaja suhtlusstiili eesti ja vene kultuuris, valisin vaatluse meetodi. Vaatlus on sobilikuim viis suhtlusdistanti uurimise, jälgimise, fikseerimise ja kontrollimise jaoks. Lembit Õunapuu sõnul (2014, lk 11) teadmine põhineb meelte kogemusel, tõesed teadmised saadakse vaatluse ning faktidest seaduspärasuste leidmise kaudu. Vaatluse meetod on kasutatud teistes suhtlusdistanti uurimustes, eriti palju uurimustes kultuuride vahel: Gudykunst & Ting-Toomy „Culture and interpersonal communication“ (1990), Grigori Kreydlin „Neverbalnaya semiotika [Невербальная семиотика]“ (2002), Aleksandr Sadokhin „Mezhkul'turnaya kommunikatsiya [Межкультурная коммуникация]“ (2004), Kristina Mikavitsa „Russkaya i serbskaya kommunikativnaya kultura v akademicheskoy srede [Русская и сербская коммуникативная культура в академической среде]“ (2022) jm. Vaatluse meetodi soovitab ka Hille Pajupuu (2001, lk 10), kes väidab, et rühmade kõrvutamisel vaatluse tingimuste sarnasused ning piiratud inimeste arv – on eduka uurimuse võti.

Vaatluse korraldamiseks koostas vaatluslehe (vt Lisa 1), mille järgi vaatlesin õpetajate suhtlusstiili õpilaste suhtes. Vaatluslehele panin kirja lühiteabe õpetajast (sugu, vanus, haridustase, tööstaaž), aine, tunni teema, tunni tegevuste üldine kirjeldus ning tähelepanekud õpetaja suhtlusstiili kohta. Erilist tähelepanu väärivad pöördumise, tervituse, hüvastijätmise, tänulikkuse, vabandamise, märkuste tegemise tavad. Need aspektid on põhilised õppeprotsessi käigus ja iseloomulikud koolikeskkonnas (Mikavitsa, 2022, lk 321).

Eesti ja vene kultuuris kasutatavate sõnade ja lausungite loetelu on kooskõlastatud teadusteostega, nagu: „Eestlaste ja venelaste suhtluskäitumine: sina, teie ja keegi veel“ (Pajusalu, 2010), „Komunikativnoe povedenie slavyanskikh narodov [Коммуникативное поведение славянских народов]“ (Popovits *et al.*, 2004, lk 61-83), „Russkaya i serbskaya kommunikativnaya kultura v akademicheskoy sfere [Русская и сербская коммуникативная культура в академической сфере]“ (Mikavitsa, 2022, lk 322-326). Peab tunnistama, et tänapäeval eesti kultuuris sõnade ja lausungite kasutus, mis määraksid või suhestuksid teatud suhtlusstiiliga, on vähe uuritud, nn

vestlusreeglitest ja viisakusest eesti kultuuris kirjutab Hille Pajupuu (2000, lk 73–87) ja toob esile mõningaid fraase ja lauseid, mida kasutavad eestlased teiste inimestega suheldes.

2.3. ÕPILASTE KÜSITLUS

Eesti ja vene õpilaste suhtlusstiili selgitamiseks, otsustasin pakkuda mõlemale rühmale kirjaliku küsitluse. Küsitlus on veel üks sobilik meetod suhtlusdistanti uurimiseks. Õunapuu väidab (2014, lk 160–170), et küsitlus kui andmekogumise meetod on mitmekülgne ja sobib nii kvalitatiivseks kui ka kvantitatiivseks uurimiseks, võimaldades koguda erinevat tüüpi andmeid.

Õpilaste küsitlusest osavõtt oli õpilaste vanematega kooskõlastatud. Vanematele oli pakutud allkirjastamiseks nõusolek (vt Lisa 2 ja Lisa 3), mille järgi lapse anonüümsus on tagatud. Pärast nõusoleku allkirjastamist anonüümsuse järgimiseks igale õpilasele oli määratud kood.

Sel põhjusel, et õpilaste arv, kes võtab osa uurimusest, on suurem õpetajate arvust, küsitlus annab võimaluse koguda ja analüüsida mahuka teavet, küsitluse kätte andmisel, andsin õpilastele suulist juhendit, kuidas nad saavad küsimustiku täita (vt Lisa 4 ja Lisa 5). Küsitlus on anonüümne ja sisaldab 13 väidet, kus on kajastatud suhtlussituatsioonid õpetaja ja õpilase vahel õppeprotsessi käigus. Viis esimest suhtlussituatsiooni (väited 1-5) käsitlevad otsese/kaudse suhtlusstiili, viis järgmist suhtlussituatsiooni (väited 6-10) käsitlevad paljusõnalise/tuumaka suhtlusstiili ja kolm viimast suhtlussituatsiooni (väited 11-13) käsitlevad isikukeskse/kontekstikeskse suhtlusstiili. Õpilastele on pakutud valikvastused, millel on vastav punktisumma. Iga suhtlussituatsiooni esimene vastus (a) võrdub 1 punktiga, kõik järgnevad vastused (b ja c) suurendavad punktisummat 3 punkti võrra: vastus a on 1 punkt, vastus b on 3 punkti ja vastus c on 6 punkti vastavalt. Küsitluse lõpus on võimalik määrata õpilase kolme suhtlusstiili osatähtsust vastavalt saadud punktisummale.

Väidete 1-5 punktiskaala: a (1p), b (3p) → maksimaalne punktisumma viie küsimuse eest on 15p, kus otsese suhtlusstiili väärtus on lähemal 3 punktile ja kaudse stiili väärtus 15 punktile.

Väidete 6-10 punktiskaala: a (1p), b (3p) → maksimaalne punktisumma viie küsimuse eest on 15p, kus paljusõnalise suhtlusstiili väärtus on lähemal 3 punktile ja tuumaka stiili väärtus 15 punktile.

Väidete 11-13 punktiskaala: a (1p), b (3p), c (6p) → maksimaalne punktisumma kolme küsimuse eest on 18p, kus isikukeskse suhtlusstiili väärtus on lähemal 3 punktile ja kontekstikeskse stiili väärtus 18 punktile.

2.4. FÜÜSILISE DISTANTSI MÕÕTMINE

Rene Altrov oma uurimuses eestlaste ruumikasutamisest on kasutanud küsitluse meetodi (2002, lk 167). Selle abil soovis ta koguda andmeid eestlaste füüsilise distantsi tajumise kohta. Erinevus minu uurimusest seisneb selles, et Altrovi uurimus ei käsitlenud koolikeskkonda ega mõõtnud eraldi füüsilist distantsi õpetaja ja õpilase vahel. Kuigi enne küsitluse metoodika ja tulemuste kirjeldamist, Rene Altrov on lisanud oma uurimusse mitu kommentaari, õpilaste seisukohalt, õpetaja liiga lähedasest füüsilisest positsioonist nendele (2002, lk 167).

Füüsilise distantsi mõõtmiseks õpetaja ja õpilase vahel eesti ja vene kultuuris kasutan eksperimentaalset meetodit. Õunapuu (2014, lk 59) juhib tähelepanu sellele, et eksperiment on uurimismeetod, mis võimaldab kontrollitud tingimustes uurida põhjuste ja tagajärgede seoseid kontrollrühmade abil, kus uurija juhib protsessi, mille tulemused esitatakse analüüsi kujul, võimaldades teha järeldusi üldiste seaduspärasuste kohta. Eksperimendi osalejad võtavad osa suhtlussituatsioonist etteantud teemal. Füüsilise distantsi hindamiseks toimub suhtlussituatsioonide võrdlus, kui suhtlevad õpetaja ja õpilane ning õpilane ja tema klassikaaslane. Tegevus toimub tavalises klassiruumis, kus on ainult õpilane ja õpetaja/klassikaaslane.

Eksperimendi käigus astus õpilane klassi ja esitas õpetajale või klassikaaslasele järgmise küsimuse:

„Homme toimub test (teatud aines). Soovid saada lisateavet testi kohta, kuna puudusid koolist, kui testist räägiti. Palun küsi õpetaja/klassikaaslase käest: mis kell ja kus test toimub?“

Esmalt toimub suhtlussituatsioon toimub õpetaja ja õpilase vahel. Õpilane küsib - õpetaja vastab. Pärast selle õpilase juurde, kes on saanud informatsiooni testi toimumisajast ja -kohast, tuleb tema klassikaaslane ja suhtlussituatsioon kordub õpilase (edasi *suhtleja*) ja tema klassikaaslase (edasi *suhtluspartner*) vahel. Suhtluspartner küsib – suhtleja vastab, kuna suhtleja sai ennem õpetajalt teavet. Nii kaua kui toimub lühivestlus õpetaja-õpilase ning õpilase-õpilase vahel, mõõdan füüsilise distantsi mõõdulindi abil kahe suhtleja vahel. Mõõdulinti kasutasid oma uurimuses Prohorov ja Sternin (2007, lk 41), kui mõõtsid füüsilist distantsi suhtlejate vahel vene kultuuris. Füüsilise distantsi mõõtmise õpetaja-õpilase ja õpilase-õpilase tulemusi kandsin üle märkmikusse, märkmiku andmed on esitatud järgnevas alapeatükis.

3. UURIMUSE TULEMUSED

Käesolevas peatükis on esitatud teave suhtlusdistanti õpetaja ja õpilase vahel läbiviidud vaatlustest, küsitlustest ja füüsilise distantsi mõõtmisest eesti ja vene kultuuris õppeprotsessi käigus kahe eesti kooli näitel. Eeskätt esitan vaatluse, küsitluse ja füüsilise distantsi mõõtmise tulemused kultuuriti ning seejärel esitan tulemuste kõrvutava analüüsi, kus toon esile sarnaseid ja eristavaid jooni.

3.1. ÕPETAJATE SUHTLUSSTIILID EESTI KULTUURIS

Rakvere koolis viisin läbi nelja tunni vaatluse, millest võttis osa neli õpetajat, kes õpetavad 7. klassis. Vaatluse ajal panin vaatluslehele kirja lühiinformatsiooni iga õpetaja kohta ja tähelepanekud, mis puudutasid ja kirjeldasid nende suhtlusstiili õpilaste suhtes. Lisaks sellele panin kirja eraldi pöördumise, märkuse, tervituse, vabandamise, tänulikkuse, hüvastijätmise sõnad ja/või lausungid.

Vaatluses eesti kultuuritaustaga koolist osales neli naissoost õpetajat. Kõikidel õpetajatel on omandatud kõrgharidus ja õpetajate tööstaaz tänaseks on suurem kui kümme aastat, tunni teemad ja suhtlussituatsiooni temaatika erinesid sõltuvalt õppeainest. Nelja eesti kultuuritaustaga õpetajate kõne analüüs on esitatud tabelitena. Tabelisse panin vaatluse märkmed õpetajast, õppeainest, suhtlussituatsiooni kontekstist (õpilase kõne/küsimus/vastus/palve ja õpetaja kõne/küsimus/vastus/palve), millele lisasin oma kommentaari, et selgitada õpetaja suhtlusstiili valikut. Tabelid on pandud bakalaureusetöö lisandisse ning nende põhjal on tehtud järeldused ja kokkuvõtted õpetajate suhtlusstiili valiku kohta (vt Lisa 6).

Eesti kultuuritaustaga õpetajad kasutavad õppeprotsessi käigus nii otsest kui ka kaudset suhtlusstiili, suurem osa õpetajatest aga eelistab otsest suhtlusstiili (vt Lisa 6, Tabel 1). Õpetaja 1, Õpetaja 3 ja Õpetaja 4 kasutasid õppeprotsessi käigus enamasti otsest suhtlusstiili, samas kui Õpetaja 2 suhtles õpilastega valdavalt kaudses suhtlusstiilis. Õpetajad teatasid õpilastele tunni kavast, ülesannete sisust kui ka oma tunnetest ja mõnikord suhtumisest. Eesti kultuuritaustaga õpetaja annab teada oma suhtumisest õpilaste käitumisse harva, kui õpetaja teeb märkust, õpilase käitumise hinnang on tavaliselt varjatud.

Paljusõnalise ja tuumaka suhtlusstiili kohta saadud vaatluse tulemused viitavad sellele (vt Lisa 6, Tabel 2), et õpetajad võivad kasutada mõlemat suhtlusstiili õppeprotsessi ajal. Kaks eesti

kultuuritaustaga õpetajat neljast, Õpetaja 1 ja Õpetaja 3, eelistavad õppeprotsessi käigus kasutada tuumakat suhtlusstiili, Õpetaja 2 kasutab võrdväärset nii tuumakat kui ka paljusõnalist suhtlusstiili ja Õpetaja 4 kasutab oma kõnes tunni jooksul valdavalt paljusõnalist suhtlusstiili. Siin on võimalik teha järelduse, et tuumaka suhtlusstiili osatähtsus eesti kultuuritaustaga õpetaja kõnes on natuke suurem. Õpetajate tagasiside, teema seletused, märkused on lakoonilised, laused on pigem lühikesed, sõnastuses kohati kasutatakse kõne- ja stiilikujundid, et rikastada formuleeringuid. Seega eesti kultuuritaustaga õpetajate kõne on sisuliselt lühike ja sõnumi informatiivne osa on tavaliselt läbipaistev, ehkki aeg-ajalt lausung nõuab lisakommentaari või täpsustamist.

Viimasena vaatlesin isikukesket ja kontekstikesket suhtlusstiili eesti kultuuritaustaga õpetaja kõnes (vt Lisa 6, Tabel 3). Seoses sellega, et kõik õpetajad pöördusid konkreetse õpilase või kogu klassi poole sina-vormis, tegid märkust, palusid midagi teha või mitte teha, eesti kultuuritaustaga õpetajad kasutasid põhimõtteliselt ainult isikukesksele suhtlusstiilile kuuluvad lausungid ja sõnad. Kontekstikeske suhtlusstiili lausungeid ja sõnu tuli ette vaid mitu korda Õpetaja 1 kõnes, kuna õpetaja ei kasutanud otsesest pöördumist, kuid pöördumine oli varjatud tema sõnumi kontekstis. Õpetajad kasutasid isikukeske suhtlusstiili, mis on omistanud suhtlusele mitteformaalset õhkkonda. Klassiruumis õppeprotsessi käigus õpetajad tegid märkusi, kuid umbes 80% nendest ehk suuremal osal neist oli eesmärk pöörata õpilaste tähelepanu ja lülitada neid tagasi töösse, märkuse alatoon oli tavaliselt heatahtlik. Vaatluse ajal märkasin, et eesti kultuuritaustaga õpetajad alustavad tundi tervitusest „Tere!“ või “Tere hommikust/päevast!“ – pikema suhtlusdistsantsi väljendid. Õpetaja 4 kasutas oma kõnes „Tere-tere!“ lausungit, mille pärast suhtlusdistsants tema ja õpilaste vahel sai lühemaks. Õpetajad peaaegu ei kasutanud oma kõnes vabandamisi (0/4 õpetajast), ei avaldanud tänulikkust (1/4 õpetajast), tihti ununeb ka hüvastijätmine (0/4 õpetajast). Vaatamata sellele et õpetajad kasutavad õpilaste suhtes õppeprotsessi käigus isikukesket suhtlusstiili, küsitluse tulemuste põhjal õpilased eelistavad õpetaja poole pöördudes, kasutada kontekstikesket suhtlusstiili ja teie-vormi (vt Joonis 3 ja Joonis 6).

3.2. ÕPETAJATE SUHTLUSSTIILID VENE KULTUURIS

Narva koolis viisin läbi nelja tunni vaatluse, millest võttis osa neli vene kultuuritaustaga õpetajat, kes õpetavad 7. klassis. Vaatluse ajal panin vaatluslehele kirja lühiinformatsiooni iga õpetaja kohta ja tähelepanekud, mis puudutasid ja kirjeldasid nende suhtlusstiili õpilaste suhtes. Lisaks sellele

panin kirja eraldi pöördumise, märkuse, tervituse, vabandamise, tänulikkuse, hüvastijätmise sõnad ja/või lausungid.

Vaatluses vene kultuuritaustaga koolist osales kolm naissoost õpetajat ja üks meessoost õpetaja. Kõikidel õpetajatel on omandatud kõrgharidus ja õpetajate tööstaaž tänaseks on suurem kui kümme aastat, tunni teemad ja suhtlussituatsiooni temaatika erinesid sõltuvalt õppeainest. Nelja vene kultuuritaustaga õpetajate kõne analüüs on esitatud tabelitena. Tabelisse panin vaatluse märkmed õpetajast, õppeainest ja suhtlussituatsiooni kontekstist (õpilase küsimusest/palvest ja õpetaja vastusest), millele lisasin oma kommentaari, et selgitada õpetaja suhtlusstiili valikut. Kõik venekeelsed lausungid, mida kasutasid vene kultuuritaustaga õpetajad ja õpilased, on tõlgitud eesti keelde. Tabelid on pandud bakalaureusetöö lisandisse ning nende põhjal on tehtud kokkuvõtted õpetajate suhtlusstiili valiku kohta (vt Lisa 7).

Vene kultuuritaustaga õpetajad kasutavad otsesest kui ka kaudset suhtlusstiili (vt Lisa 7, Tabel 1). Õpetaja 1 ja Õpetaja 4 kasutasid õppeprotsessi käigus enamasti kaudset suhtlusstiili, samas kui Õpetaja 2 ja Õpetaja 3 suhtlesid õpilastega enamasti otseses suhtlusstiilis. Peab aga märkama, et kaudse suhtlusstiili osatähtsus üldises arvestuses on natuke suurem kui otsese suhtlusstiili osatähtsus. Õpetajad teatasid õpilastele tunni kavast, ülesannete sisust, samas ka oma tunnetest ja suhtumisest õpilaste käitumisse. Vene kultuuritaustaga õpetaja märkustes õpilaste suhtes sõnum on üldiselt varjatud, õpetaja tavaliselt vihjab kas verbaalselt või mitteverbaalselt õpilasele, et ta tegi midagi valesti, kuid ei ütle sellest otseselt.

Paljusõnalise ja tuumaka suhtlusstiili vahe on suurem kui otsese ja kaudse suhtlusstiili puhul (vt Lisa 7, Tabel 2). Kolm vene kultuuritaustaga õpetajat neljast eelistavad õppeprotsessi käigus kasutada paljusõnalist suhtlusstiili: Õpetaja 1, Õpetaja 2 ja Õpetaja 4. Ainult Õpetaja 3 rääkis õpilastega valdavalt tuumakas suhtlusstiilis. Õpetajate tagasiside, teema seletused, märkused on üsna mahukad, laused on pikad, sõnastuses kasutatakse kõnekujundid, et rikastada formuleeringuid. Seega vene kultuuritaustaga õpetajate kõne on sisuliselt sõnarikas ja on kujundlikult vormistatud, ehkki sõnumi informatiivsus on väiksem kui kogu lausung.

Viimase kahe vastandliku suhtlusstiili analüüsis, üritasin välja selgitada, kas vene kultuuritaustaga õpetajad kasutavad isikukeskset või kontekstikeskset suhtlusstiili (vt Lisa 7, Tabel 3). Seoses sellega, et kõik õpetajad kasutasid sina-vormi, kui pöördusid õpilaste poole, tegid märkust, palusid midagi teha või mitte teha, vene kultuuritaustaga õpetajad kasutasid enam isikukeskse

suhtlusstiilile kuuluvaid lausungeid ja sõnu. Arvatakse, et isikukeskse suhtlusstiili puhul suhtlus kujundab mitteformaalset õhkkonda, mida oli vaatluse ajal tunda. Klassiruumis õppeprotsessi käigus õpetajad ikkagi tegid märkusi, kuid umbes 80% nendest ehk suurem osa õpetajatest tegid märkust selleks, et pöörata õpilaste tähelepanu ja lülitada neid tagasi töösse, märkuse alatoon oli tavaliselt positiivne. Vaatluse ajal märkasid, et vene kultuuritaustaga õpetajad peaaegu ei kasutanud oma kõnes vabandamisi (1/4 õpetajast), ei avaldanud tänulikkust (0/4 õpetajast) ja tihti peale unustatakse hüvastijätmisest tunni lõpus (1/4 õpetajast).

3.3. ÕPETAJATE SUHTKUSSTIILIDE KÕRVUTAMINE EESTI JA VENE KULTUURIS

Otsese ja kaudse suhtlusstiili puhul on võimalik tuvastada erinevust eesti ja vene kultuuri taustaga õpetajate vahel. Eesti kultuuritaustaga õpetajad kasutavad enamasti otsest suhtlusstiili, samas vene kultuuritaustaga õpetajad kasutavad nii otsest kui ka kaudset suhtlusstiili, kuigi kaudse suhtlusstiili tõenäosus vene kultuuris eesti kultuuriga võrreldes on umbes 20% suurem. See osutab pikemale suhtlusdistsantsile õpetaja ja õpilase vahel vene kultuuris, kuna kaudne suhtlusstiil suurendab suhtlusdistsantsi inimeste vahel. Otsese suhtlusstiili tunnused õpetajate kõnes avaldusid otsestes, täpsetes, konkreetsetes ning ausates vastustes õpilaste küsimustele, faktilises teabes ja tunnete tunnistamises. Kaudse suhtlusstiili tunnused avaldusid sõnades ja väljendites, nagu *ei tea, tundub, enam-vähem, võib-olla*, lausungi sõnum võis olla varjatud, avalduda nt vihje või retoorilise küsimuse kujul.

Tundide vaatluse tulemusena on võimalik märgata paljusõnalise ja tuumaka suhtlusstiili vahel eesti ja vene kultuuris erinevusi õppeprotsessi käigus. Suurem osa eesti kultuuritaustaga õpetajatest (3/4) kaldub tuumaka suhtlusstiili poole õpilastega suheldes. Tuumakas suhtlusstiil avaldus lakoonilistes lausetes, pikkades pausides ja õpetajate lausungid olid pigem vähesõnalised. Suurem osa vene kultuuritaustaga õpetajatest (3/4) aga vastupidi kaldub kasutama õpilastega suheldes paljusõnalist suhtlusstiili. Paljusõnaline suhtlusstiil avaldus pikemates lausetes, sõnarikastes lausungites, kõnekujundite kasutuses ja õpetajate kõne kujundlikkuses. Tuumakas suhtlusstiil viitab lühemale suhtlusdistsantsile, samas paljusõnaline pikemale suhtlusdistsantsile õpetaja ja õpilase vahel.

Nagu ennem oli mainitud nõudliku suhtlusstiili kohta, mis asub paljusõnalise ja tuumaka suhtlusstiilide vahel. Pajupuu samamoodi kirjutab, et nõudlik suhtlusstiil on omane Põhja-Euroopale (Pajupuu, 2000, 71), mis on Eestile lähedal, kuid Pajupuu märkab, et nt soomlased

kalduvad tuumaka suhtlusstiili poole. Seega Eesti asub mitmete suhtlusstiilide „ristmikul“. Oletan, et eesti kultuuritaustaga õpetajad eelistavad otsese ja tuumaka suhtlusstiili segu, mis on nõudliku suhtlusstiiliga sarnane, kuid ei ole päriske see. Seda suhtlusstiili eraldi ma ei käsitle, aga selle seos otsese ja tuumaka suhtlusstiiliga, aitab mul teha lisajäreldusi ja kokkuvõtteid. Sellist segu on võimalik jälgida eesti kultuuritaustaga õpetajate kõnes, milles otsese ja tuumaka suhtlusstiili osatähtsus on kaudse ja paljusõnalise suhtlusstiili osatähtsusest suurem.

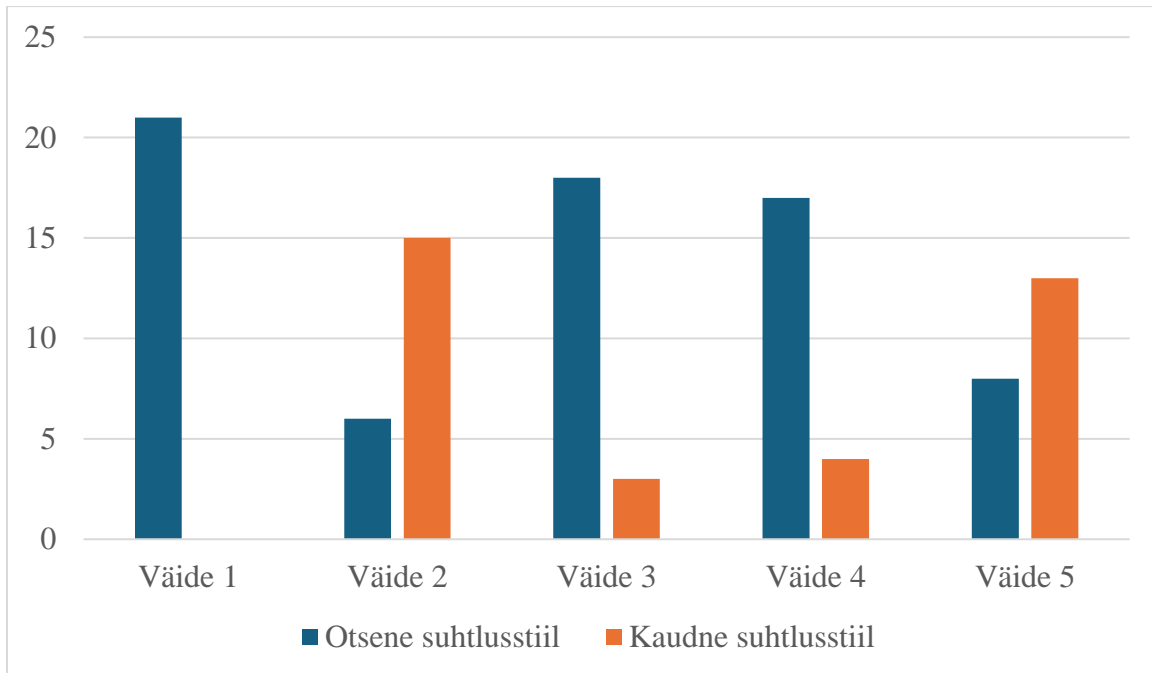
Eesti ja vene kultuuritaustaga õpetajad eelistavad kasutada õppeprotsessi käigus isikukeskset suhtlusstiili õpilastega suheldes. Sellele viitavad õpetajate pöördumised õpilaste poole sina-vormis, sõnad ja väljendid, mis tekitavad mitteformaalset õhkkonda ja lühendavad suhtlusdistsantsi õpetaja ja õpilase vahel. Lisaks sina-vormile õpetajad vene kultuuritaustaga võisid õpilaste poole pöörduda nimepidi ja kasutada õpilaste nimede hääldamisel deminutiive. Eesti kultuuritaustaga õpetajad kasutasid sina-vormi isegi siis, kui pöördusid kogu klassi ehk kõikide õpilaste poole. Kontekstikeskse suhtlusstiili tunnused avalduvad õpetajate kõnes väiksemas mahus, tavaliselt on need sõnad, mis on seotud tervituse, vabandamise või tänulikkusega. Vaatamata sellele et eesti ja vene kultuuritaustaga õpetajad kasutavad õpilaste suhtes õppeprotsessi käigus isikukeskset suhtlusstiili, küsitluse tulemuste põhjal (vt Joonis 3 ja Joonis 6) õpilased eelistavad kasutada kontekstikeskset suhtlusstiili ja pöörduda õpetaja poole enamasti teie-vormis, mis suurendab suhtlusdistsantsi õpetaja ja õpilase vahel. See osutab sellele, et õpetaja suhtumine ei pruugi tähendada, et õpetaja on õpilasega ühel tasemel ja meelel. Selline vahe õpetaja-õpilase suhtluses nii eesti kui ka vene kultuuritaustaga koolis võib olla tingitud õpetaja vanuse, kõrgema staatuse ja tööstaažiga, nagu varem nendest kolmest tegurist on kirjutanud Gudykunst'i ja Ting-Toomey'i rääkides kontekstikeskse suhtlusstiili spetsiifikast. Seega verbaalne suhtlusdistsants õpetaja ja õpilase vahel eesti ja vene kultuuris isiku- ja kontekstikeskse suhtlusstiili puhul pigem suureneb kui väheneb.

3.4. ÕPILASTE SUHTLUSSTIILID EESTI KULTUURIS

Eesti kultuuritaustaga koolist, mis asub Rakveres, küsitlusest võttis osa 21 õpilast, kes õpib 7. klassis põhikooli riikliku õppekava järgi.

Küsitluse viis esimest väidet hõlmasid otsesest ja kaudset suhtlusstiili, kus otsese suhtlusstiili väärtus on lähemal 3-le punktile ja kaudse stiili väärtus 15-le punktile. Seoses sellega, et küsitlusest võttis osa 21 õpilast, liitsin saadud tulemused, et välja selgitada keskmine näitaja, mis annaks teada,

millist suhtlusstiili eelistab eesti kultuuri taustaga õpilane. Seega kokku õpilaste punktiskaala esimese viie väite eest võrdus minimaalselt 105 punktiga ja maksimaalselt 315 punktiga, kus otsese suhtlusstiili väärtus on lähemal 105-le punktile ja kaudse stiili väärtus on lähemal 315-le punktile.

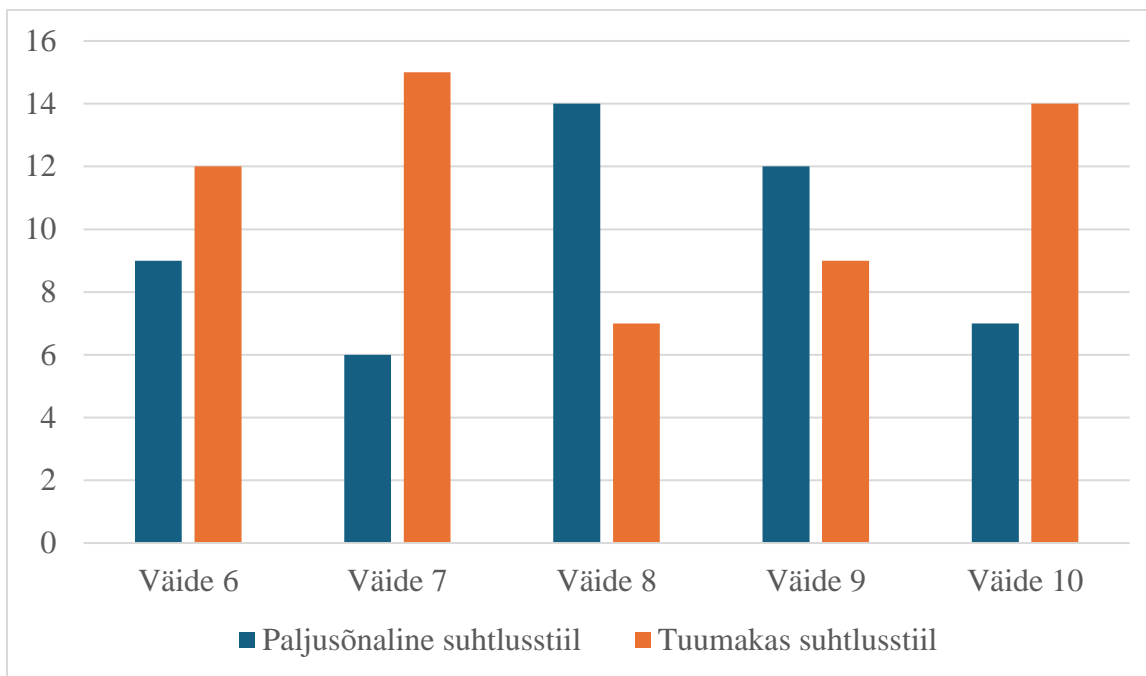

Joonis 1. Eesti kultuuritaustaga õpilaste otsese ja kaudse suhtlusstiili osatähtsus õppeprotsessi käigus

Esimese viie väite eest Rakvere kooli õpilased, kellel on eesti kultuuritaust, said kokku 175 punkti. Eesti kultuuritaustaga õpilaste küsitluse tulemused kalduvad otsese suhtlusstiili poole, s.t õpilased kasutavad õppeprotsessi käigus pigem otsest suhtlusstiili. Joonisele 1 üle kantud andmed kinnitavad otsese suhtlusstiili valiku tõenäosust suuremal määral, aga mitte alati. Vaatamata sellele et otsese suhtlusstiili valiku tõenäosus on suurem, sõltuvalt olukorrast eesti kultuuritaustaga õpilane võib kasutada oma kõnes õpetajaga suheldes kaudset suhtlusstiili.

Küsitluse punktiskaala maksimaalne väärtus alates kuendast kuni kümnenda väiteni võrdus minimaalselt 3 punktiga ja maksimaalselt 15 punktiga, kus paljusõnalise suhtlusstiili väärtus on lähemal 3-le punktile ja tuumaka stiili väärtus 15-le punktile. Seoses sellega, et küsitlusest võttis osa 21 õpilast, liitsin saadud tulemused, et selgitada välja keskmine näitaja, mis annaks teada, kas eesti kultuuri taustaga õpilane eelistab paljusõnalist või tuumakat suhtlusstiili. Seega kokku

küsitluse punktiskaala kuuendast kuni kümnenda väiteni võrdus minimaalselt 105 punktiga ja maksimaalselt 315 punktiga, kus paljusõnalise suhtlusstiili väärtus on lähemal 105-le punktile ja tuumaka stiili väärtus on lähemal 315-le punktile.

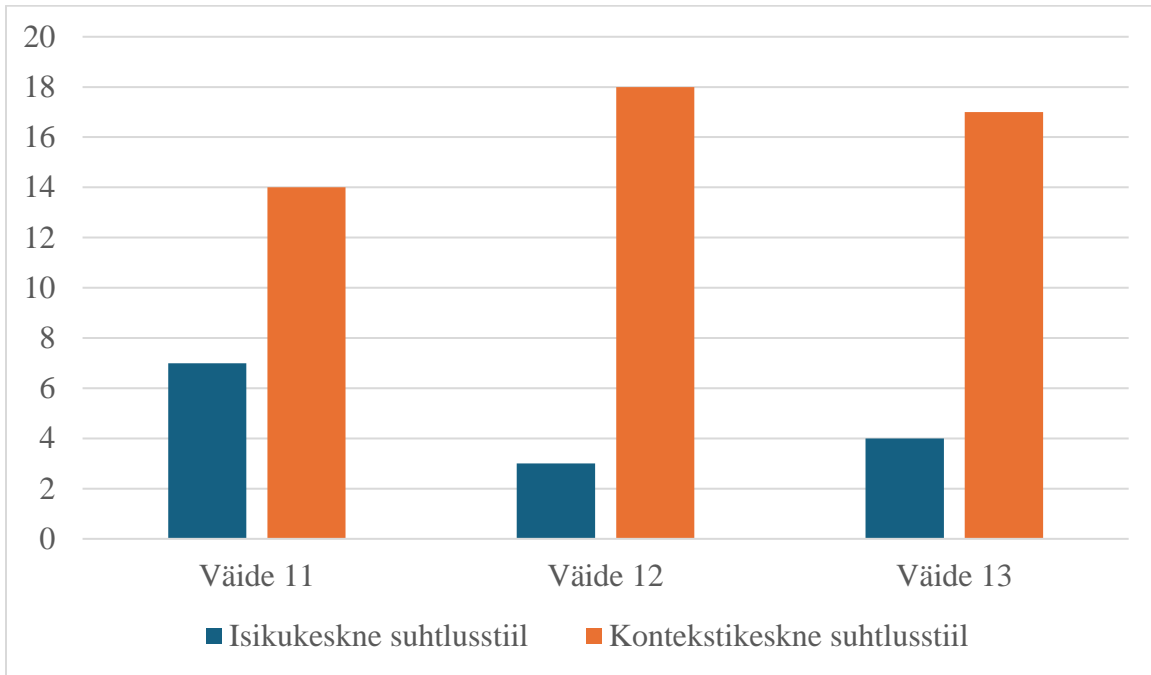

Joonis 2. Eesti kultuuritaustaga õpilaste paljusõnalise ja tuumaka suhtlusstiili osatähtsus õppeprotsessi käigus

Rakvere kooli õpilased, kellel on eesti kultuuritaust, said kokku kuuenda kuni kümnenda väite vastuste põhjal 229 punkti. Tulemus osutab sellele, et eesti kultuuritaustaga õpilane kasutab õppeprotsessi käigus pigem tuumaka suhtlusstiili. Paljusõnalise suhtlusstiili tunnused samuti esinevad eesti kultuuri taustaga õpilase kõnes, kuid pole nii tihedad kui tuumaka suhtlusstiili tunnused. Tuumaka suhtlusstiili valiku kinnitavad ülekantud Joonisele 2 küsitluse tulemuste andmed.

Viimase kolme väite 11–13 algse punktiskaala minimaalne väärtus võrdus 3 punktiga ja maksimaalne väärtus võrdus 18 punktiga, kus isikukeskse suhtlusstiili väärtus on lähemal 3-le punktile ja kontekstikeskse suhtlusstiili väärtus 18-le punktile. Seoses sellega, et küsitlusest võttis osa 21 õpilast, liitsin saadud tulemused, et selgitada keskmist näitajat, mis annaks teada, kas eesti kultuuri taustaga õpilane eelistab isikukesket või kontekstikesket suhtlusstiili. Seega kokku õpilaste punktiskaala väidetes 11–13 võrdus minimaalselt 63 punktiga ja maksimaalselt 378

punktiga, kus isikukeskse suhtlusstiili väärtus on lähemal 63-le punktile ja kontekstikeskse suhtlusstiili väärtus on lähemal 378-le punktile.

Joonis 3. Eesti kultuuritaustaga õpilaste isikukeskse ja kontekstikeskse suhtlusstiili osatähtsus õppeprotsessi käigus

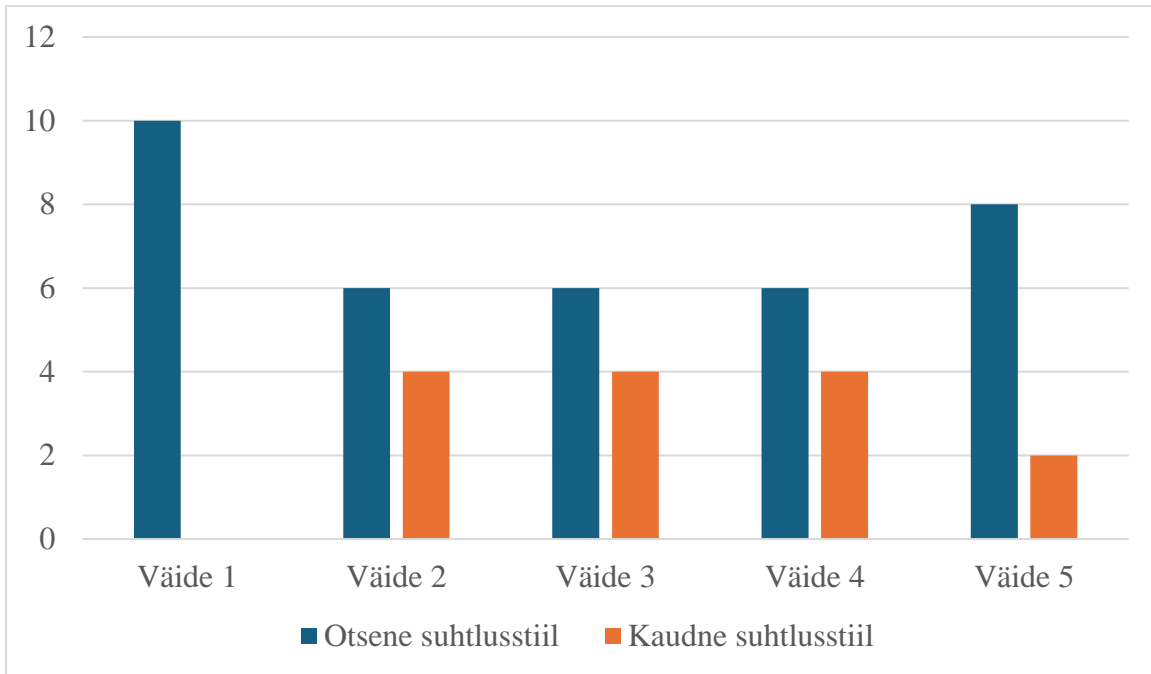
Eesti kultuuritaustaga õpilased Rakvere koolist said kokku küsitluse vastuste põhjal 332 punkti väidetes 11–13. Tulemus osutab sellele, et eesti kultuuri taustaga õpilane kasutab õppeprotsessi käigus enamasti kontekstikesket suhtlusstiili, isikukesket suhtlusstiili tunnuseid eesti kultuuri taustaga õpilasega suhtlemisel ilmneb harva. Joonisel 3 ette toodud isiku- ja kontekstikeskse suhtlusstiili osatähtsuse võrdlus kajastab õpilaste küsitluse tulemusi.

3.5. ÕPILASTE SUHTLUSSTIILID VENE KULTUURIS

Vene kultuuritaustaga koolist, mis asub Narvas, küsitlusest võttis osa 10 õpilast, kes õpib 7. klassis põhikooli riikliku õppekava järgi.

Küsitluse viis esimest väidet hõlmasid otsesest ja kaudset suhtlusstiili, kus otsese suhtlusstiili väärtus on lähemal 3-le punktile ja kaudse stiili väärtus 15-le punktile. Seoses sellega, et küsitlusest võttis osa 10 õpilast, liitsin saadud tulemused selleks, et välja selgitada keskmine näitaja, mis annaks teada, millist suhtlusstiili eelistab vene kultuuri taustaga õpilane. Seega kokku õpilaste

punktiskaala esimese viie väite eest võrdus minimaalselt 50 punktiga ja maksimaalselt 150 punktiga, kus otsese suhtlusstiili väärtus on lähemal 50-le punktile ja kaudse stiili väärtus on lähemal 150-le punktile.

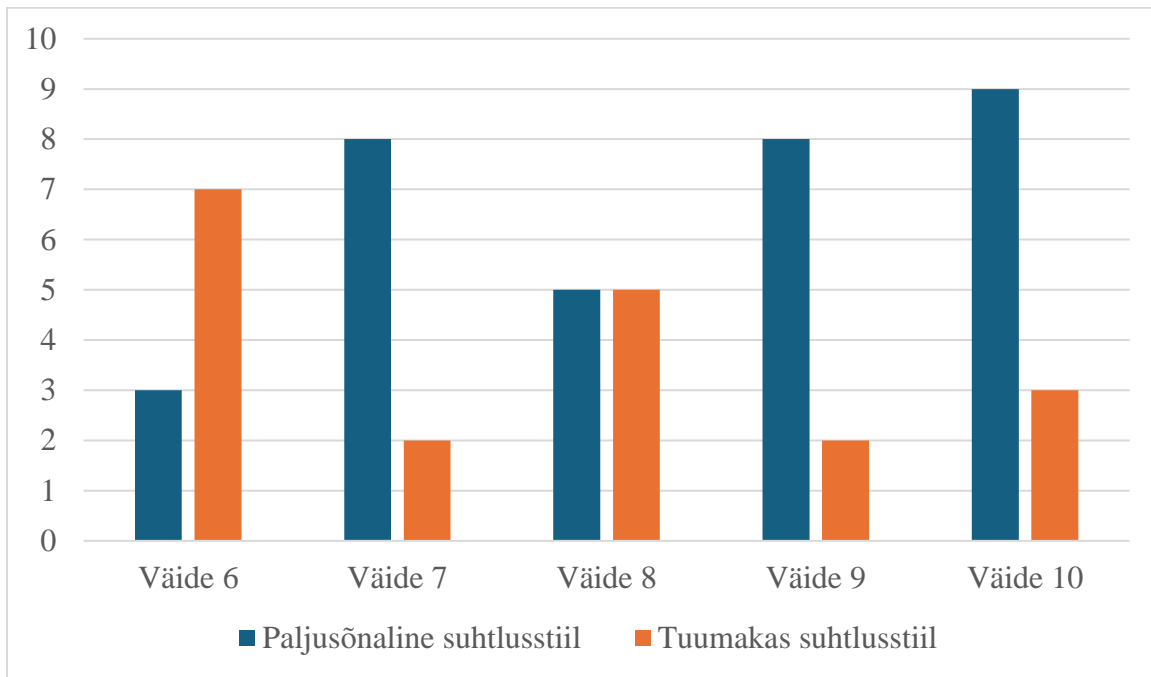

Joonis 4. Vene kultuuritaustaga õpilaste otsese ja kaudse suhtlusstiili osatähtsus õppeprotsessi käigus

Esimese viie väite eest Narva kooli õpilased, kellel on vene kultuuritaust, said kokku 78 punkti. Tulemus kaldub otsese suhtlusstiili poole, mida vene kultuuritaustaga õpilased eelistavad kasutada õppeprotsessi käigus. Sõltuvalt olukorrast õpilased võivad kasutada ka kaudset suhtlusstiili, kuigi selle tõenäosus on väiksem. Joonisele 4 üle kantud küsitluse tulemused illustreerivad, et otsese suhtlusstiili valik õppeprotsessi kontekstis on alati eelistavam.

Küsitluse punktiskaala maksimaalne väärtus alates kuuendast kuni kümnnenda väiteni võrdus minimaalselt 3 punktiga ja maksimaalselt 15 punktiga, kus paljusõnalise suhtlusstiili väärtus on lähemal 3-le punktile ja tuumaka stiili väärtus 15-le punktile. Seoses sellega, et küsitlusest võttis osa 10 õpilast, liitsin saadud tulemused selleks, et välja selgitada keskmine näitaja, mis annaks teada, kas vene kultuuri taustaga õpilane eelistab paljusõnalist või tuumakat suhtlusstiili. Seega kokku küsitluse punktiskaala kuuendast kuni kümnnenda väiteni eest võrdus minimaalselt 50

punktiga ja maksimaalselt 150 punktiga, kus paljusõnalise suhtlusstiili väärtus on lähemal 50-le punktile ja tuumaka stiili väärtus on lähemal 150-le punktile.

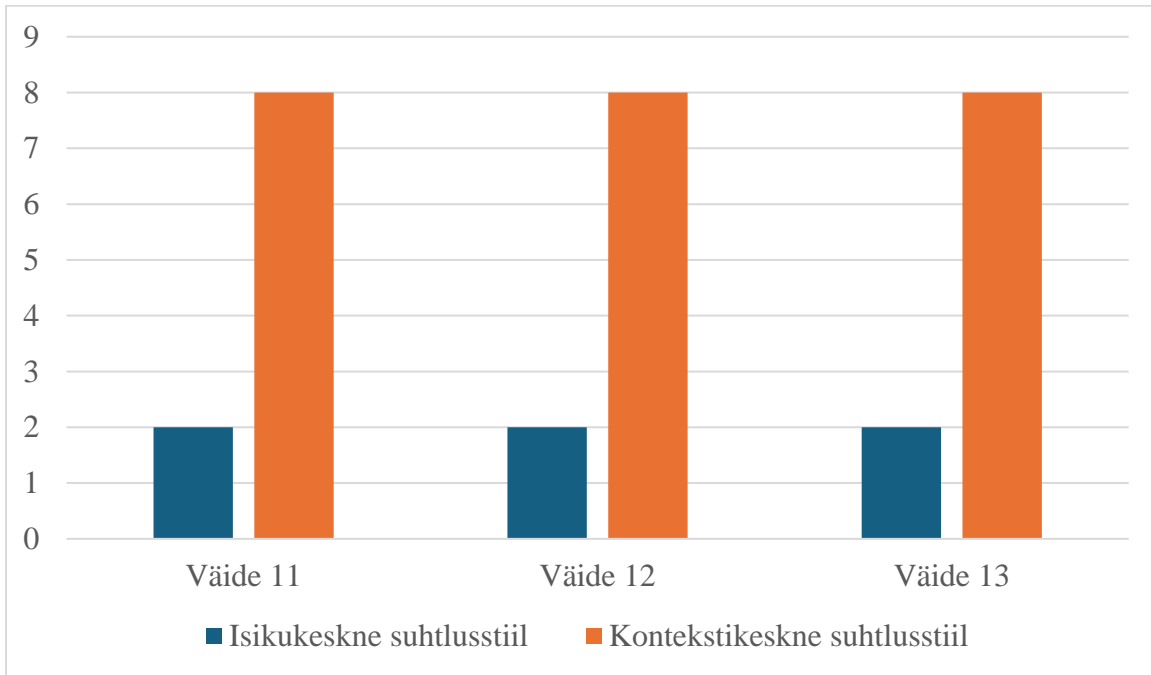

Joonis 5. Vene kultuuritaustaga õpilaste paljusõnalise ja tuumaka suhtlusstiili osatähtsus õppeprotsessi käigus

Narva kooli õpilased, kellel on vene kultuuritaust, said kokku kuuenda kuni kümnenda väite vastuste põhjal 86 punkti. Küsitluse tulemused osutavad sellele, et vene kultuuritaustaga õpilane kasutab õppeprotsessi käigus pigem paljusõnalist suhtlusstiili poole, kuigi Joonisel 5 on näha, et tuumaka suhtlusstiili tunnused samuti esinevad mõningal määral õpilase kõnes. Küsitlusest üle kantud andmed Joonisele 5 kinnitavad paljusõnalise suhtlusstiili valiku suuremat tõenäosust vene kultuuritaustaga õpilase kõnes, tuumaka suhtlusstiili tõenäosus õppeprotsessi kontekstis jääb väiksemaks.

Viimase kolme väite 11–13 algse punktiskaala minimaalne väärtus võrdus 3 punktiga ja maksimaalne väärtus võrdus 18 punktiga, kus isikukeskse suhtlusstiili väärtus on lähemal 3-le punktile ja kontekstikeskse suhtlusstiili väärtus 18-le punktile. Seoses sellega, et küsitlusest võttis osa 10 õpilast, liitsin saadud tulemused selleks, et välja selgitada keskmine näitaja, mis annaks teada, kas vene kultuuri taustaga õpilane eelistab isikukesket või kontekstikesket suhtlusstiili. Seega kokku õpilaste punktiskaala väidetes 11–13 võrdus minimaalselt 30 punktiga ja

maksimaalselt 180 punktiga, kus isikukeskse suhtlusstiili väärtus on lähemal 30-le punktile ja kontekstikeskse suhtlusstiili väärtus on lähemal 180-le punktile.

Joonis 6. Vene kultuuritaustaga õpilaste isikukeskse ja kontekstikeskse suhtlusstiili osatähtsus õppeprotsessi käigus

Vene kultuuritaustaga õpilased Narva koolist said kokku väidetes 11–13 vastuste põhjal 160 punkti. Tulemus osutab sellele, et vene kultuuri taustaga õpilane kasutab õppeprotsessi käigus enamasti kontekstikesket suhtlusstiili, isikukesket suhtlusstiili tunnuseid vene kultuuritaustaga õpilase kõnes ilmneb harva. Joonisel 6 ette toodud isiku- ja kontekstikeskse suhtlusstiili osatähtsuse võrdlus kajastab küsitluse tulemusi.

3.6. ÕPILASTE SUHTLUSSTIILIDE KÕRVUTAMINE EESTI JA VENE KULTUURIS

Selles alapeatükis soovin käsitleda eesti ja vene kultuuritaustaga õpilaste suhtlusstiili küsitluse tulemused, võrrelda neid omavahel, anda tulemustele põhjalikuma kommentaari ja tuvastada suhtlusstiilide sarnasusi või erinevusi õppeprotsessi käigus.

Esimese väite puhul õpilased mõlemast kultuurist olid ühel meelel, et kui teemast aru ei saa, siis tuleb sellest õpetajale öelda otseselt ja selgelt. Õpilased ei kõhkle ega palu õpetajat korrata midagi viidates teistele õpilastele, ei kasuta sõnu või lause tarindeid, mis annaksid teavet kaudselt.

Teises väites õpilaste tulemused kahest kultuurist erinevad. Juhul, kui õpilane eesti kultuuritaustaga ei ole nõus õpetaja arvamusega tunnis käsitleva teema kohta, siis ta annab sellest õpetajale teada otseselt öeldes, et ta pole nõus õpetaja arvamusega. Vene kultuuritaustaga õpilane valib suurema tõenäosusega kaudset suhtlusstiili, et mitte nõustuda õpetaja arvamusega, ei soovi sellest otseselt öelda. Sel juhul vene kultuuritaustaga õpilane on ettevaatlikum ja hoiab pikemat suhtlusdistanti. Põhjuseks võib olla suurem võimudistant, mis avaldub kultuurides, milles toetatakse sotsiaalseid hierarhiaid, kuna kõrgemal positsioonil olevatel inimestel on rohkem võimu, mispärast nendesse suhtutakse lugupidavalt (Hofstede, 1980), see omakorda mõjutab suhtlusdistanti ning suhtlusstiili. Pajupuu märkab (2000, lk 31–35), et vene kultuur kuulub suurema võimudistantiga kultuuridesse: koolis suuremat võimudistanti iseloomustavad nt rangemad reeglid ning õpetaja arvamuse vaieldamatu õigus. Kirjeldatud olukorras õpetaja arvamus mängib kesksel rolli.

Kolmanda ja neljanda väite vastused eesti ja vene kultuuritaustaga õpilastel olid enam-vähem sarnased. Kui mõlemas kultuuris tuleb ette situatsioon, kus õpetaja palub õpilast üritusest osa võtta, kuid õpilane ei soovi, siis ütleb õpilane otseselt õpetajale, et ta ei taha ürituses osaleda. Väiksem kaudse suhtlusstiili tõenäosus mõlemas kultuuris õppeprotsessi käigus on ka siis, kui õpilane palub õpetajat selgitada viga õpilase töös, kui ta ise sellest aru ei saa.

Eesti ja vene kultuuritaustaga õpilaste vastused viiendale väitele, milles õpilane pidi õpetajale selgitama, mis põhjusel ta segab tundi, erinesid. Eesti kultuuritaustaga õpilane sel juhul otseselt ei vasta õpetaja küsimusele, vaid vihjab ehk kasutab kaudset suhtlusstiili, et anda õpetajale teada oma soovist vahetada kohta, ei ütle otseselt, et pinginaaber segab teda. Vene kultuuritaustaga õpilane vastab õpetaja küsimusele otseselt, et pinginaaber segab ja ta soovib teisele kohale istuda. Selles olukorras olulist rolli mängivad ka omavahelised suhted klassis.

Kuuendale väitele sain mõlemast kultuurist enam-vähem sarnased vastused. Kui õpetaja palub õpilast kirjeldada käsitleva teose tegelast, siis nii eesti kui ka vene kultuuritaustaga õpilane kasutab paljusõnalist suhtlusstiili või üritab vastata küsimusele sisukalt kasutades oma vastuses kõnekujundeid. Vene kultuuritaustaga õpilaste seas on paljusõnalise suhtlusstiili valiku tõenäosus isegi natuke suurem kui eesti kultuuritaustaga õpilaste seas.

Seitsmendas väites märkasin õpilaste vastustes erinevust. Olukorra puhul, kui õpetaja küsiks õpilast tema elamustest eksami ja selle tulemuse kohta, siis eesti kultuuritaustaga õpilane vastaks

lühidalt, et ei ole tulemuses kindel, samas vene kultuuritaustaga õpilane peidaks kõhklust ja vastaks eksami ja selle tulemuse kohta mitmetähenduslikult ning kujundlikult.

Kaheksas väide, mille järgi õpetaja küsib õpilast, kuid vastus ei tule kohe pähe, siis vene kultuuritaustaga õpilased valiksid nii arendada teemat, et vastus tuleks pähe ehk kasutaksid paljusõnalist suhtlusstiili kui ka vaikides üritaksid meenutada vastust ehk kasutada tuumaka suhtlusstiili. Samas eesti kultuuritaustaga õpilased eelistaksid pigem teemat arendada, et leida õpetaja küsimusele vastust kasutades paljusõnalist suhtlusstiili.

Üheksanda väite puhul suuri erinevusi ei ole tuvastatud. Õpetaja palvel anda talle iseseisvat tööd kätte, mis õpilasel pole tehtud, nii eesti kui ka vene kultuuritaustaga õpilane üritab õpetajale põhjendada, miks iseseisev töö jäi tegemata kasutades pikemat lauset, mille sõnum ei ole otseselt välja toodud, seega kasutavad mõlema kultuuri õpilased sel juhul paljusõnalist suhtlusstiili.

Kümnenda väite vastused tõid esile eesti ja vene kultuuritaustaga õpilaste erinevusi. Juhul, kui klassikaaslaste vahel toimus kaklus ja õpilane oli pealtnägija, ning õpetaja küsib ta käest, mida õpilane nägi, siis eesti kultuuritaustaga õpilane ilmselt vastaks õpetajale lühidalt, keda ta nägi ja vihjaks sellele, et toimus kaklus. Vene kultuuritaustaga õpilane vastaks õpetajale pikemalt ja kirjeldaks olukorra detailsemalt. Antud olukorras arvan, et olulist rolli mängivad ka omavahelised suhted klassis.

Viimase kolme väite puhul (11–13), mis puudutasid isikukeskset ja kontekstikeskset suhtlusstiili on võimalik teha üldise järelduse, et nii eesti kui ka vene kultuuritaustaga õpilased õpetaja poole pöördudes, õpetajat tänades, tervituse või hüvastijätmise korral kasutavad enamasti kontekstikeskset suhtlusstiili. Eesti kultuuri taustaga õpilaste vastused osutasid sellele, et eesti koolikultuuris õpetaja poole pöördudes õpilane võib kasutada sina-vormi õppeprotsessi käigus õpetajaga suheldes, kuid see ei tähenda, et teie-vorm on eesti kultuuritaustaga koolist ära võetud. Vene kultuuritaustaga koolis õpilaste küsitluse tulemuste põhjal ükski õpilane ei kasuta sina-vormi õpetaja suhtes.

3.7. FÜÜSILISE DISTANTSI MÕÕTMINE EESTI KULTUURIS

Füüsilise distantisi mõõtmise eksperimendist võttis osa kaheksa õpilast, kes õpib 7. klassis ja neli õpetajat eesti kultuuritaustaga koolist. Eksperimendi läbiviimiseks kasutasin mõõdulinti, et mõõta kaks füüsilist distantssi õpetaja (Õpetaja 1) ja õpilase (Õpilane 1) vahel ning õpilase (Suhtleja 1) ja

õpilase (Suhtluspartner 1) vahel. Selleks, et võrrelda suhtlusdistsantsi õpetaja ja õpilase vahel ning tuvastada füüsilise distantsi sarnasust või erinevust, pakkusin õpetajatele ja õpilastele osa võtta suhtlussituatsioonist, mis on kirjeldatud alapeatükis 2.4. *Füüsilise distantsi mõõtmine*.

Tabel 1. Füüsiline distants õpetaja ja õpilase vahel eesti kultuuris

Õpetaja	Õpetaja 1	Õpetaja 2	Õpetaja 3	Õpetaja 4
Füüsiline distants	267 cm	70 cm	66 cm	77 cm
Õpilane	Õpilane 1	Õpilane 2	Õpilane 3	Õpilane 4

Tabel 2. Samas füüsiline distants kahe suhtluspartneri ehk õpilase ja õpilase vahel eesti kultuuris

Suhtleja	Suhtleja 1	Suhtleja 2	Suhtleja 3	Suhtleja 4
Füüsiline distants	100 cm	60 cm	57 cm	47 cm
Suhtluspartner	Suhtluspartner 1	Suhtluspartner 2	Suhtluspartner 3	Suhtluspartner 4

Eesti kultuuritaustaga koolis tehtud mõõtmistest on näha, et füüsilise distantsi tajut erineb suhtluspartneri valikust. Suhtlusdistsantsi keskmine näitaja füüsilises mõõtmises õpetaja ja õpilase vahel eesti kultuuris on umbes 120 cm. Suhtlusdistsantsi füüsilises mõõtmises õpilase ja õpilase vahel keskmine näitaja eesti kultuuris on umbes 66 cm. Keskmise füüsilise distantsi vahe õpetaja ja õpilase vahel ning kahe õpilase vahel eesti kultuuritaustaga koolis erineb ligikaudu pooleks meetriks. Samuti on näha füüsilise distantsi varieeruvust õpetaja ja õpilase puhul (vt Tabel 1), suhtlusdistsants erineb ülejäänud andmetest, mis on enam-vähem võrdväärsed, üsna pika füüsilise distantsi poolest Õpetaja 1 ja Õpilane 1 vahel (267 cm), distants nende vahel on juba sotsiaalse distantsi piirides. Samas, kui võrrelda suhtleja ja suhtluspartneri andmed, tuleb ette, et suhtlusdistsants varieerub samuti poole meetri ulatuses (vt Tabel 2). Seoses sellega tuleb eesti kultuuritaustaga kooli suhtes pidada mitu võimalikku suhtlusdistsantsi õpetaja ja õpilase vahel. Keskmine füüsilise distantsi näitaja osutab sellele, et eesti kultuuritaustaga koolis õpilased oma eakaaslastega suheldes hoiavad enamasti isiklikku distantsi (45-120 cm). Õpetajaga suheldes distants muutub pikemaks ning tavaliselt hoiavad õpetaja ja õpilane sel juhul kas isiklikku (45-120 cm) või sotsiaalset distantsi (120–360 cm).

Rene Altrovi (2006, lk 30) uurimuse andmetel eestlaste ruumikasutusest on teada, et eestlased hindavad nii kodu- kui ka töökeskkonnas individuaalruumi ning selle väärtus avaldub isikliku ja sotsiaalse distantsi hoidmises. Saadud andmed eesti kultuuritaustaga koolist õpetaja-õpilase vahelisest füüsilisest distantsist, mis kujuneb õppeprotsessi käigus kattuvad Rene Altrovi uurimuse tulemustega.

3.8. FÜÜSILISE DISTANTSIS MÕÕTMINE VENE KULTUURIS

Füüsilise distantsi mõõtmise eksperimendist võttis osa kaheksa õpilast, kes õpib 7. klassis ja neli õpetajat vene kultuuritaustaga koolist. Eksperimendi läbiviimiseks kasutasin mõõdulinti, et mõõta kaks füüsilist distantsi õpetaja (Õpetaja 1) ja õpilase (Õpilane 1) vahel ning õpilase (Suhtleja 1) ja õpilase (Suhtluspartner 1) vahel.

Tabel 3. Füüsiline distants õpetaja ja õpilase vahel vene kultuuris

Õpetaja	Õpetaja 1	Õpetaja 2	Õpetaja 3	Õpetaja 4
Füüsiline distants	65 cm	22 cm	74 cm	90 cm
Õpilane	Õpilane 1	Õpilane 2	Õpilane 3	Õpilane 4

Tabel 4. Samas füüsiline distants kahe suhtluspartneri ehk õpilase ja õpilase vahel vene kultuuris

Suhtleja	Suhtleja 1	Suhtleja 2	Suhtleja 3	Suhtleja 4
Füüsiline distants	32 cm	16 cm	84 cm	40 cm
Suhtluspartner	Suhtluspartner 1	Suhtluspartner 2	Suhtluspartner 3	Suhtluspartner 4

Vene kultuuritaustaga koolis tehtud mõõtmistest on näha, et füüsilise distantsi tajutakse erinevalt suhtluspartneri valikust. Suhtlusdistsantsi keskmine näitaja füüsilises mõõtmises õpetaja ja õpilase vahel vene kultuuris on umbes 63 cm. Suhtlusdistsantsi keskmine näitaja füüsilises mõõtmises õpilase ja õpilase vahel vene kultuuris on umbes 43 cm. Keskmise füüsilise distantsi vahe õpetaja ja õpilase vahel ning kahe õpilase vahel vene kultuuritaustaga koolis võrdub ligikaudu 20 cm-iga. Samuti on näha füüsilise distantsi varieeruvusi mõlema suhtluspartneri puhul (vt Tabel 3 ja Tabel 4), need erinevad ülejäänud andmetest üsna lähedase füüsilise distantsi poolest Õpetaja 2 ja Õpilane 2 vahel (22 cm) ning üsna pika füüsilise distantsi poolest Suhtleja 3 ja Suhtluspartneri 3 vahel (84 cm). Keskmise füüsilise distantsi näitaja osutab sellele, et vene kultuuritaustaga koolis

õpilased oma eakaaslastega suheldes hoiavad enamasti intiimset distantsi (0-45 cm), kuid õpetajaga suheldes distants muutub pikemaks ning tavaliselt hoiavad õpetaja ja õpilane sel juhul isiklikku distantsi (45-120 cm).

Prohorov ja Sternin (2007, lk 162) väidavad, et võrreldes teiste Euroopa kultuuridega vene kultuurile on omane lühem füüsiline distants. Oluline on täpsustada, et Prohorovi ja Sternini uurimuse tulemused pärinevad Venemaalt ja kirjeldavad füüsilise distantsi hoidmise tava Venemaal elava elanikkonna näitel. Kuigi saadud andmed õpeta-õpilase füüsilisest distantsist, mis kujuneb õppeprotsessi käigus vene kultuuritaustaga koolis, mis asub Eestis, osaliselt kattuvad Prohorovi ja Sternini uurimuse tulemustega.

3.9. FÜÜSILISE DISTANTSI KÕRVUTAMINE ÕPETAJA JA ÕPILASE VAHEL EESTI JA VENE KULTUURIS

Füüsilise distantsi mõõtmiste kõrvutamise ja analüüsi jaoks õpetaja ja õpilase vahel eesti ja vene kultuuris õppeprotsessi käigus kasutasin andmed, mis olid toodud Tabelis 1 ja Tabelis 3. Mõõtmiste kõrvutamisel on võimalik märgata füüsilise distantsi kõikumisi nii eesti kui ka vene kultuuritaustaga koolis. Eesti kultuuritaustaga õpetaja ja õpilane reeglina hoiavad isiklikku distantsi. Vene kultuuritaustaga õpetaja ja õpilane samamoodi eelistavad hoiduda isikliku distantsi piiridest. Vaatamata füüsilise distantsi kõikumistele, mõlemas kultuuris õpetaja ja õpilase vahel õppeprotsessi käigus tavaliselt tekib isiklik distants.

Kui võrrelda omavahel füüsilise distantsi keskmist näitajat, siis on näha, et füüsilise distantsi vahe õpilase ja õpetaja vahel eesti ja vene kultuuritaustaga koolis on üsna pikk ja võrdub u poole meetriga: 120 cm ja 63 cm vastavalt. Nagu väitsid Prohorov ja Sternin (2007, lk 94) füüsilise distantsi valik on kultuuritaustaga tingitud ning vene kultuuris füüsiline distants võib olla lühem, kui seda võrrelda teiste kultuuridega.

Tabeli 2 ja Tabeli 4 järgi on võimalik märgata, et Eesti kultuuritaustaga mitu õpilast hoiavad pikemat füüsilist distantsi vene kultuuritaustaga õpilastega võrreldes. Vene kultuuritaustaga õpilased hoiavad pigem intiimset füüsilist distantsi oma eakaaslastega, samas eesti kultuuritaustaga õpilased valivad isiklikku füüsilist distantsi.

Eksperimendi tulemused kinnitavad enam-vähem võrdväärse füüsilise distantsi valikut. Eesti kultuuritaustaga ning vene kultuuritaustaga koolide õpetajad ja õpilased eelistavad hoida isiklikku

distanti, kuid sõltuvalt õpetajate ja õpilaste kultuuritaustast füüsiline distantis eesti ja vene kultuuris võib kohati varieeruda ning muuta pikemaks või lühemaks.

JÄRELDUSED JA ARUTELU

Suhtlusdistantis ja selle tajumine sõltuvalt inimese kultuuritaustast, mis avaldub verbaalselt ja mitteverbaalselt, omavad olulist kohta õppeprotsessi käigus mitmekultuurilises ühiskonnas, nagu seda on ka Eesti. Mitmekultuurilise ühiskonna hoiakutest ning haridussüsteemi võrdsetest või ebavõrdsetest õpitingimustest sõltub laste tulevik (Muldma & Nõmm, 2011, lk 81). Samas võib kehakeele, käitumismalle ja vestlustemaatika tõlgendamine ainult oma kultuuriperspektiivist olla ekslik (Muldma & Nõmm, 2011, lk 87). Efektiivne suhtlus õpetaja ja õpilase vahel põhineb vastastikusel mõistmisel, kultuuridevahelisel teadlikkusel ning valmisolekul kohandada oma suhtlusstiili viisil, mis on partnerile vastuvõetav (Pajupuu, 2000; Kerge, 2002; Mikavitsa, 2022). Seetõttu on oluline märgata ja mõista suhtluspartneri kultuuritausta, mis võib mõjutada nii suhtlusstiili kui ka füüsilise distantisi valikut.

Esimene uurimisküsimus oli: „*Kuidas avalduvad verbaalsed ja mitteverbaalsed suhtlusdistantisi sarnasused ja erinevused eesti ja vene kultuuritaustaga õpetajatel ja õpilastel?*“

Teine uurimisküsimus oli: „*Milliseid sarnasusi ja erinevusi tuleb silmas pidada eesti ja vene kultuuritaustaga õpetajate ja õpilaste suhtluses, et suhtlusdistantis oleks aktsepteeriv nii õpilasele kui ka õpetajale?*“

Neile uurimisküsimustele tuleb vastata koosmõjus, kuna esimese küsimuse vastusest tuleneb teine uurimisküsimus, et tagada sobiv ja aktsepteeriv suhtlus distantis.

Tundide vaatluse abil kogusin andmeid õpetajate suhtlusstiilide kohta nii eesti kui ka vene kultuuritaustaga koolides. Vaatluse tulemused kinnitavad varasemaid uuringuid suhtlusstiilide kohta (*et al.* Gudykunst'i & Ting-Toomey'i, 1990). Õpetajate suhtlusstiilis ilmnesid sarnasused isikukeskses suhtlusstiilis, mis viitas lühemale verbaalsele suhtlusdistantisile õpetaja ja õpilase vahel mõlema kultuuritausta puhul. Samas ilmnesid õpetajate kõnes ka erinevused otsese ja kaudse, samuti paljusõnalise ja tuumaka suhtlusstiiliosas. Eesti kultuuritaustaga õpetajad eelistavad otsest ja tuumakat suhtlusstiili, samas kui vene kultuuritaustaga õpetajad eelistavad pigem kaudset ja paljusõnalist suhtlusstiili. Selle põhjal oli vene koolides verbaalne suhtlusdistantis õpetaja ja õpilase vahel üldiselt pikem.

Kirjaliku küsitluse abil uurisin õpilaste suhtlusstiili õpetajate suunas. Tulemused näitasid sarnasusi kontekstikeskses suhtlusstiilis mõlemas kultuuritaustas, mis viitab sellele, et sotsiaalsed rollid ja

kultuurilised ootused mõjutavad suhtlusdistsantsi tajumist vastastikku (*et al.* Gudykunst ja Ting-Toomey, lk 99–115). Autorid rõhutavad et sellised ebakõlad võivad suurendada psühholoogilist distantsi ja põhjustada kommunikatiivseid pingeid.

Erinevusi ilmnes õpilaste otseses ja kaudses suhtlusstiilis. Õpilased mõlema kultuuritaustaga eelistavad õpetajaga suheldes kasutada otsest suhtlusstiili, s.t õpilase verbaalse suhtlusdistsantsi valik õpetaja suunas mõlemas kultuuris on pigem lühike. Eesti kultuuritaustaga õpilased erinevalt vene kultuuritaustaga õpilastest valisid mitmes küsitluse väites kaudset suhtlusstiili ning kõrvutamise tulemusena eesti kultuuritaustaga koolis verbaalne suhtlusdistsants õpetaja ja õpilase vahel sel juhul on veidi pikem. Paljusõnalise ja tuumaka suhtlusstiili näitajad erinesid kultuuriti: eesti kultuuritaustaga õpilased eelistasid pigem tuumakat suhtlusstiili, mis lühendas suhtlusdistsantsi, vene kultuuritaustaga õpilased kaldusid pigem paljusõnalise suhtlusstiili poole, mis viitas pikemale suhtlusdistsantsile õpetaja ja õpilase vahel õppeprotsessis. Pikemat suhtlusdistsantsi iseloomustab Gudykunst ja Ting-Toomey (1990) teooria kohaselt suurem tähelepanu hierarhiale ja formaalsustele.

Eksperimentaalne meetod näitas, et õpetaja ja õpilase füüsiline distants jäi mõlemas koolis isikliku distantsi piiridesse. Samas tuvastasin väikseid erinevusi füüsilise distantsi tajumises 2 kultuuritaustaga koolide vahel. Vene kultuuritaustaga kooli tulemused isikliku ja intiimses distantsi kohta kinnitasid varasemate uurimuste tulemusi: vene kultuuris on suhtlus intiimsel ja isiklikul tasandil (Prohorov ja Sternin, 2007; Sadokhin, 2004). Eesti kultuuritaustaga kooli tulemused isikliku ja sotsiaalse distantsi kohta kinnitasid varasemate uurimuste tulemusi: eestlased kuuluvad mittekontaktkultuuride hulka. Vastavalt Halli füüsilise distantsi jaotumisele on eestlaste suhtlusdistsants oma suhtluspartneriga märkimisväärselt suurem kui ameeriklastel – keskmiselt 60 cm (Altrov, 2002, lk 171–172). Käesoleva uurimuse tulemused näitasid, et õpetaja ja õpilase vaheline füüsiline distants jäi üldiselt isikliku distantsi piiridesse (45–120 cm), kuid selle keskmine näitaja oli isikliku ja sotsiaalse distantsi piiril.

Õpetajate ja õpilaste suhtlusstiilide tulemused näitasid lühemat verbaalset suhtlusdistsantsi eesti kultuuris ning suuremat suhtlusdistsantsi vene kultuuris. Oluline siinjuures, et füüsilise distantsi eksperimendi tulemused on vastupidised ehk mitteverbaalne suhtlusdistsants eesti kultuuris on pikem ja vene kultuuris on see lühem. Peab pöörama tähelepanu sellele, et kui eesti kultuuritaustaga õpetaja kasutab otsest, tuumakat ja isikukeskset suhtlusstiili, see ei tähenda, et

mitteverbaalne ehk füüsiline distantis muutub õpetaja ja õpilase vahel väiksemaks. Samamoodi võime öelda vene kultuuritaustaga õpetaja ja õpilaste suhtlusstiili kohta. Juhul, kui vene kultuuritaustaga õpetaja kasutab kaudset ja paljusõnalist suhtlusstiili, ei pruugi mitteverbaalne suhtlusdistantis muutuda suuremaks.

KOKKUVÕTE

Õpetaja ja õpilase vahel toimub õppeprotsessi käigus pidev suhtlus ja koostöö, mis seob nad suhtluspartneritena. Suhtluse produktiivsus, mis kujuneb välja õppetöö käigus, sõltub suuresti verbaalsetest ja mitteverbaalsetest signaalidest, mille koosmõjus kujuneb suhtlusdistantis. Suhtlusdistanti tunnused on eri kultuurides erinevad ning avalduvad verbaalselt kui ka mitteverbaalselt erineval moel. Suhtlusdistanti piiride mõistmine aitab kaasa õppeprotsessi parendamisele ning õpetaja ja õpilase heaolu ja turvatunde kujunemisele.

Bakalaureusetöö „Suhtlusdistantis õpetaja ja õpilase vahel eesti ja vene kultuuris Eesti koolide näitel“ eesmärk oli tuvastada suhtlusdistanti verbaalsed ja mitteverbaalsed sarnasused ja erinevused õpetaja ja õpilase vahel õppeprotsessi käigus eesti ja vene kultuuritaustaga koolides. Uurimistöökäigus selgitasin välja, kuidas need sarnasused ja erinevused avalduvad ning milliseid aspekte tuleb silmas pidada, et suhtlusdistant oleks aktsepteeritav ja toetav nii õpilasele kui ka õpetajale. Uurimustulemustega saavutasin püstitatud eesmärgi ja sain vastused uurimisküsimustele.

Töö teoreetilises osas käsitlesin suhtlusdistanti mõistet ning määratlesin sellele definitsiooni toetudes ka kultuuri mõistele ja selle seostele suhtlemisega. Verbaalseid signaale käsitlesin William Gudykunst ja Stella Ting-Toomey suhtlusstiilide teooria alusel ning mitteverbaalseid signaale Edward Halli füüsilise distantsi jaotumise teooria põhjal.

Empiirilises osas esitasin uurimismetoodikat. Vaatlusleht ja küsitlus, mille koostas tuginedes kasutatud kirjandusele, on bakalaureusetöös testitud käesoleva uurimuse vormis ning neid on võimalik kasutada ka edaspidistes suhtlusdistanti uurimustes.

Tulemuste põhjal võib järeldada, et nii verbaalne kui ka mitteverbaalne suhtlusdistantis kujuneb õpetaja ja õpilase vahel kultuuritaustast lähtuvalt ning mõjutab õppeprotsessi. Eesti ja vene kultuuritaustaga õpetajate ja õpilaste suhtlusstiilides ilmnesid nii sarnasused kui ka erinevused otsesuse, kaudsuse, tuumakuse ja paljusõnalisuse tasandil, mis väljendusid suhtlusdistanti suurenemises või vähenemises. Füüsilise distantsi eksperiment näitas, et õpetaja ja õpilase vaheline distantis jäi mõlemas kultuuris isikliku distantsi piiridesse, ent keskmised näitajad viitavad kultuurispetsiifilisele erinevusele.

Oluline on rõhutada, et käesoleval uurimisel on piirangud, mis hõlmavad kahte Eesti kooli, millel on eesti ja vene kultuuritaust. Tundide vaatlused, kirjalikud küsitlused ja eksperimendid viisin läbi vastavate koolide õpetajatega ja õpilastega koostöös ja abiga. Seetõttu oleks põhjalikumaks analüüsiks vajalik kaasata edasistes uuringutes ka rohkem Eesti koole.

KASUTATUD KIRJANDUS

Akhyamova, I. (2010). *Neverbalnoe obshchenie v sotsialno-pedagogicheskoy deyatelnosti s detmi* [Невербальное общение в социально-педагогической деятельности с детьми]. *Pedagogicheskoe obrazovanie v Rossii*, 2010, № 1, 31–37. <https://cyberleninka.ru/article/n/neverbalnoe-obshchenie-v-sotsialno-pedagogicheskoy-deyatelnosti-s-detmi> (viimati vaadatud 17.11.2024)

Altrov, R. (2006). *Kultuuri mõju eestlaste ja leedulaste ruumikasutusele*. *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat*, 3, (7–30) <https://www.digar.ee/arhiiv/en/download/218330> (viimati vaadatud 13.05.2025)

Altrov, R. (2001). *Eestlaste ruumikasutus võrdlevas perspektiivis*. *Eesti ja eestlased võrdlevas perspektiivis* (165–173). Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus

Berberuyan, A & Tumasian, A. (2023). *Interconnection between personality self-attitude and factors influencing the choice of formal and informal address: psychological and linguistic aspects*. *Modern Psychology Scientific Bulletin*, 2023, 2, (13). DOI: <https://doi.org/10.46991/SBMP/2023.6.2.025> (viimati vaadatud 07.02.2025)

Bilá, M., Kačmárová, A. & Vaňková, I. (2020). *The case of social deixis. The encounter of two cultural identities*. *Russian Journal of Linguistics*, 2020, Vol. 24, №2 (344–365) https://www.researchgate.net/publication/343655769_The_encounter_of_two_cultural_identities_the_case_of_social_deixis (viimati vaadatud 13.05.2025) DOI: 10.22363/2687-0088-2020-24-2-344-365

Bo, U. (2014). *Rechevoy zhanr blagodarnosti v russkom yazyke (v sopostavlenii s kitayskim)* [Речевой жанр благодарности в русском языке (в сопоставлении с китайским)]. *Vestnik Moskovskogo universiteta, Seriya 9, Filosofiya*, 2014, № 3, 159–165. <https://cyberleninka.ru/article/n/rechevoy-zhanr-blagodarnosti-v-russkom-yazyke-v-sopostavlenii-s-kitayskim/viewer> (viimati vaadatud 08.02.2025)

Boluwatife O. S. (2025). *Cultural Differences in Nonverbal Communication*. https://www.researchgate.net/publication/391050068_Cultural_Differences_in_Nonverbal_Communication (viimati vaadatud 12.10.2024)

Dorfman, I. (2012). *O funktsiyakh rechevogo etiketa (na materiale privetstviya/proshchaniya v rechi mladshikh shkolnikov)* [О функциях речевого этикета (на материале приветствия/прощания в речи младших школьников)]. *Yaroslavskii pedagogicheskii vestnik*, 2012, № 3, 161–165. <https://cyberleninka.ru/article/n/o-funktsiyah-rechevogo-etiketa-na-materiale-privetstviya-proshchaniya-v-rechi-mladshih-shkolnikov/viewer> (viimati vaadatud 07.02.2025)

Dubrovtschenko, E. (2023). *Reaktsii na izmenenie kommunikativnoy distantsii v angloyazychnom obshchenii* [Реакции на изменение коммуникативной дистанции в англоязычном общении]. *Voprosy sovremennoi lingvistiki*, 2023, № 4, 53–62. DOI: 10.18384/2949-5075-2023-4-53-62.

Duhonovski, S. & Kulikov, L. (2009). *Sotsial'no-psikhologicheskaya distantsiia v mezhluchnostnykh otnosheniakh: faktory i reguliatsii* [Социально-психологическая дистанция в межличностных отношениях: факторы и регуляции]. *Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta*, Ser. 12, 2009, № 2, Ch. 1, 20–25. <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialno-psihologicheskaya-distantsiya-v-mezhluchnostnyh-otnosheniyah-faktory-i-regulyatsii> (viimati vaadatud 04.11.2024)

Eesti haridusfoorum. Haridus- ja Teadusministeerium. Eesti Koostöö Kogu. (2014). Eesti elukestva õppe strateegia 2020. https://www.haridusfoorum.ee/images/haridusstrateegia/Eesti_elukestva_oppe_strateegia_loplik.pdf (viimati vaadatud 19.09.2024)

Eesti vabariigi haridusseadus. 1992. RT 1 1992, 12, 192. <https://www.riigiteataja.ee/akt/742329?leiaKehtiv> (viimati vaadatud 21.04.2025)

Efanova, L. (2011). *Kommunikativnaia distantsiia kak norma rechevogo vzaimodeistviia (na primere ispol'zovaniia nekotorykh russkikh mestoimenii)* [Коммуникативная дистанция как норма речевого взаимодействия (на примере использования некоторых русских местоимений)]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta*, 2011, № 2(14), 5–11. <https://cyberleninka.ru/article/n/kommunikativnaya-distantsiya-kak-norma-rechevogo-vzaimodeystviya-na-primere-ispolzovaniya-nekotoryh-russkih-mestoimeniy/viewer> (viimati vaadatud 01.04.2025)

Gudykunst, W. B. & Ting-Toomey, S. (1990). *Culture and interpersonal communication*. Verbal communication styles (99–115). London: SAGE Publications kirjastus.

Hall, E. T. (1966). *The Hidden Dimension*. Distances in Man (113–125). New York: Anchor

Haridus- ja Teadusministeerium. (2022, 16. detsember). *Eestikeelsele haridusele üleminek*. <https://www.hm.ee/uleminek> (viimati vaadatud 13.03.2025)

Hofstede, G. (1980). *Culture's Consequences*. Power Distance (65–109). California: Sage Publications

Kerge, K. (2002). *Funktsionalistlik keeleteooria ning rakenduslingvistilised arusaamad Eestis*. Teoreetiline keeleteadus Eestis, 105–119. <https://dspace.ut.ee/server/api/core/bitstreams/50777ece-135f-4703-b8b6-7317aa91004f/content> (viimati vaadatud 10.05.2025)

Kovaleva, N. (2009). *Rechevoi zhanr «Izvinenie» v rechi vzroslykh i detei (kachestvenno-kolichestvennyi analiz)* [Речевой жанр «Извинение» в речи взрослых и детей (качественно-количественный анализ)]. (94–99). CyberLeninka. <https://cyberleninka.ru/article/n/rechevoy-zhanr-izvinenie-v-rechi-vzroslyh-i-detey-kachestvenno-kolichestvennyy-analiz/viewer> (viimati vaadatud 08.02.2025)

Kreydlin, G. (2002). §2. *Fizicheskaya i psikhologicheskaya distantsii* ; §3. *Kineticheskie parametry i ikh vliyanie na proksemnoe povedenie cheloveka* [§2. Физическая и психологическая дистанции; §3. Кинетические параметры и их влияние на проксемное поведение человека]. *Neverbalnaya semiotika* (pp. 467–471). Moskva: Novoe literaturnoe obozrenie.

Larina, T. (2005). *Национальный стиль вербальной коммуникации: постановка проблемы*. Вестник РУДН, сер. Лингвистика, 2005, № 7 <https://cyberleninka.ru/article/n/natsionalnyy-stil-verbalnoy-kommunikatsii-postanovka-problemy/viewer> (viimati vaadatud 05.12.2024)

Lolenko, E. (2024). *Vliianie stilia pedagogicheskogo obshcheniia na sotsial'no-psikhologicheskuiu distantsiiu v otnosheniakh s pedagogami u starshikh shkol'nikov* [Влияние стиля педагогического общения на социально-психологическую дистанцию в отношениях]

с педагогами у старших школьников]. *Problemy sovremennogo obrazovaniia*, 2024, № 4, 27–35. DOI: 10.31862/2218-8711-2024-4-27-35

Mikavitsa, K. (2022). *Ruskaia i serbskaia komunikativnaia kul'tura v akademicheskoi sfere (situativnaia model' analiza)* [Русская и сербская коммуникативная культура в академической сфере (ситуативная модель анализа)]. *Slavistika*, 2022, 26, № 2. <https://doi.fil.bg.ac.rs/volume.php?pt=journals&issue=slavistika-2022-26-2&i=26> (vaadatud 22.01.2025)

Muldma, M. & Nõmm, J. (2011). Õppimine ja õpetamine mitmekultuurilises õpikeskkonnas. Koost. Airi Kukk. Tallinna Ülikool

Pajupuu, H. (1997). *Eestlased ja soomlased – probleemitud suhtlejad*. Keel ja Kirjandus, 8, 547–550. <https://arhiiv.eki.ee/teemad/kultuur/estfin/estfin.html> (viimati vaadatud 22.01.2025)

Pajupuu, H. (2000). Kuidas kohaneda võõras kultuuris? . TEA kirjastus

Pajusalu, K., Klaas, B., Vihman, V. & Pajusalu, R. (2010). Eestlaste ja venelaste suhtluskäitumine: sina, teie ja keegi veel. *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat*, 6, 207–224. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=161175> (viimati vaadatud 02.04.2025)

Prokhorov, J., & Sternin, I. (2007). *Russkie: kommunikativnoe povedenie* [Русские: коммуникативное поведение]. <https://www.vsu.ru/ru/university/structure/communicate/pdf/project/2006.pdf> (93–94; 161–163) (vaadatud 15.10.2024)

Sadokhin, A. P. (2004). *Mezhkul'turnaia kommunikatsiia* [Межкультурная коммуникация]. Moskva: Alfam.

Stefanenko, T. G. (2008). *Universal'nye i kul'turno-spetsificheskie aspekty obshcheniia* [Универсальные и культурно-специфические аспекты общения]. In *Etnopsikhologiiia* [Этнопсихология] (pp. 155–183). Moskva: Aspekt Press. (Esmatrükk 2003)

Tarasova, E. (2021). *Stili verbal'nogo obshcheniia i kul'tura* [Стили вербального общения и культура]. *Iazyk i mezhkul'turnye kommunikatsii*, 2021, 279–282. https://elib.bspu.by/bitstream/doc/56741/1/yazyk_i_mezhkulturnye_kommunicacii_2021_0279-0282.pdf (viimati vaadatud 28.10.2024)

Tiit, E.-M. ja Servinski, M. (2011). *Rahvus ja teised identiteedi tunnused*. Eesti maakondade rahvastik hinnatud ja loendatud, Joonis 3.1. Maakondade ja suurte linnade elanikud rahvuse järgi, 31.12.2011, lk 13. https://www.stat.ee/sites/default/files/2020-08/Eesti_maakondade_rahvastik.pdf (viimati vaadatud 21.02.2025)

Tulviste, T. & Mizera, L. (2001). *III. Eestlaste suhtlusstiilid. Eesti emad, Rootsi lapsed. Võrdlev uurimus sotsialisatsioonist eesti, rootsi ja soome üld- ja kakskultuurilistes kodudes*. Eesti ja eestlased võrdlevas perspektiivis (143–164). Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus

Vlasyan, G. & Kozhukhova, I. (2019). *Formal and Informal Russian Invitation: Context and Politeness Strategies*. *Russian Journal of Linguistics*, 2019, Vol. 23, 4, 994–1013. DOI: 10.22363/2687-0088-2019-23-4-994-1013

Vogelberg, K. (2002). *Keelelise viisakuse mudelite mõnedest vaielduvatest aspektidest eesti, vene ja inglise keele võrdlevate uuringute valguses*. *Teoreetiline keeleteadus Eestis*, 307–310. Tartu: Tartu Ülikool

Zaitseva, A. A. (2021). *Kommunikativnoe vzaimodeistvie v sisteme „uchitel' – uchenik“ v pedagogicheskom diskurse* [Коммуникативное взаимодействие в системе «учитель – ученик» в педагогическом дискурсе]. *In Iazykovaia politika gumanitarnogo obrazovaniia: Sb. nauchnykh statei V Mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii* (pp. XX–XX). Penza: Penzenskii gosudarstvennyi universitet

Õunapuu, L. (2014). *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. Tartu: Tartu Ülikool

LISAD

LISA 1. VAATLUSLEHT

Vaatlusleht

Lühiteave õpetajast

Sugu: Haridustase: Aine:
Vanus: Tööstaaž: Tunni teema:

Lühiteave õpetaja suhtusstiilist

Tervitus

Pöördumine

Vabandamine

Tänulikkus

Õpetaja märkused

Hüvastijätmine

Tähelepanekud ja märkmed õpetaja suhtlusstiili kohta

LISA 2. VANEMATE NÕUSOLEKU VORM EESTI KEELES

Lugupeetud lapsevanemad!

Palume teil anda luba teie lapse uurimuses osalemiseks, mis viiakse läbi Tartu Ülikooli Narva kolledžis bakalaureusetöö raames. Bakalaureusetöö teema „Suhtlusdistantis õpetaja ja õpilase vahel eesti ja vene kultuuris Eesti koolide näitel“. Suhtlusdistantis õpetaja ja õpilase vahel on struktuur, mis koosneb mitmest komponendist, sealhulgas verbaalsetest (kõne, kõne stiil, sõnavara) ja mitteverbaalsetest (füüsiline kaugus inimeste vahel jms) elementidest. Uurimuse eesmärk on välja selgitada, kuidas õpilased tajuvad suhtlusdistanti õpetaja suhtes ja vastupidi õppeprotsessi käigus. Uuring viiakse küsitluse abil ja õppetundide vaatlemise vormis. Sellele lisandub veel eksperimentaalne suhtlusdistanti mõõtmine, kui suhtlemisel õpetaja-õpilase ja õpilase-õpilase vahel kujuneb füüsiline distantis, mida mõõdetakse mõõdulindi abil. Uurimuse osalejate anonüümsus ja isikuandmete konfidentsiaalsus on tagatud.

Vanema nõusolek lapse osalemiseks uurimuses

Mina, (ees- ja perekonnanimi), olen teavitatud eespool mainitud uurimusest, mulle on teada uurimuse eesmärk ja meetodid. Oma nõusoleku oma lapse, (ees- ja perekonnanimi) osalemiseks uurimuses ja minu isikuandmete töötlemiseks annan ma allkirjaga. Olen teadlik, et täiendava teabe või uurimuse käigus tekkinud küsimuste korral võin pöörduda Daniil Ovsjannikovi poole (e-post: daniil.ovsjannikov@ut.ee).

Vanema allkiri: Kuupäev:

Uurimuse teabe edastaja nimi: *Daniil Ovsjannikov*

Uurimuse teabe edastaja allkiri: *(allkirjastatud digitaalselt)*

Kuupäev: 07.01.2025

LISA 3. VANEMATE NÕUSOLEKU VORM VENE KEELES

Уважаемые родители!

Просим у Вас разрешение на участие Вашего ребенка в исследовании, которое проводится в Нарвском колледже Тартуского университета в рамках написания бакалаврской работы по теме «Дистанция общения между учителем и учеником в эстонской и русской культуре на примере школ Эстонии». Дистанция общения между учителем и учеником представляет собой структуру, состоящую из нескольких компонентов вербальных (речь и ее стиль, уместность и богатство словарного запаса, произношение и т.д.) и невербальных (жесты, мимика, положение тела, физическое расстояние между людьми и т.д.). Исследование проводится с целью выявить характер восприятия учениками дистанции в общении с учителем на уроке. Данное исследование проходит в форме опроса и наблюдения на уроках. Отвечая на вопросы анкеты, респондент имеет возможность добавить развернутый комментарий или выбрать ответ, который он считает подходящим. Мы гарантируем сохранение анонимности участников исследования и конфиденциальности личных данных.

Согласие родителя на участие ребенка в исследовании

Меня, (имя и фамилия), проинформировали о вышеупомянутом исследовании, мне известны цель проводимого исследования и методика исследования. Свое согласие на участие в исследовании моего ребенка, (имя и фамилия) и на обработку моих персональных данных я подтверждаю своей подписью. Я знаю, что за дополнительной информацией и с возникающими в ходе исследования вопросами могу обратиться к Даниилу Овсянникову (адрес электронной почты: daniil.ovsjannikov@ut.ee).

Подпись родителя: Число, месяц, год:

Имя передавшего информацию об исследовании: *Даниил Овсянников*

Подпись передавшего информацию об исследовании: *(подписано дигитально)*

Число, месяц, год: 07.01.2025

LISA 4. ÕPILASE ANONÜÜMSE KÜSITLUSE LEHT (EESTI KEELES)

Õpilase anonüümne küsitlus

1. Kui ma teemast aru ei saa, pöördun õpetaja poole ja ütlen:
 - a. Õpetaja, ma ei saanud aru, korrake veel kord palun!
 - b. Õpetaja, võib-olla saaksite veel kord korrata, järsku keegi aru ei saanud.

2. Kui kirjanduse tunnis tekkis arutelu ja ma pole nõus õpetaja arvamusega, ma ütlen:
 - a. Ma ei ole nõus, õpetaja. Arvan, et autor kirjutas oma teose teise eesmärgiga.
 - b. Ma olen teiega osaliselt nõus, õpetaja, aga mulle tundub, et autor võis teise eesmärgiga seda teost kirjutada.

3. Õpetaja palus mind üritusest osa võtta, kuid ma ei soovi, siis ütlen talle:
 - a. Õpetaja, ma ei soovi ürituses osaleda.
 - b. Arvatavasti mul ei õnnestu üritusest osa võtta.

4. Kui õpetaja leidis minu töös vea, kuid ma ei saa aru, mis on tehtud valesti, siis õpetaja pöördun õpetaja ja ütlen:
 - a. Õpetaja, miks mul on siin viga?
 - b. Õpetaja, me võrdlesime teid klassikaaslastega ja kellegi töödes polnud see viga välja toodud, võib-olla mu töös kõik on õige?

5. Minu pinginaaber segab mind kõrvaliste küsimustega. Õpetaja teeb mulle märkuse ja palub selgitada, mis toimub, ütlen:
 - a. Minu pinginaaber segab mind, ma tahan teisele kohale istuda.
 - b. On väga raske keskenduda, kui on kõrvaline müra, oleks tore kui seda polnuks.

6. Kirjanduse tunnis arutlesite „Punamütsike“ muinasjutu üle. Õpetaja palus mind Punamütsikest kirjeldada, mu vastus oleks:
 - a. Väike tüdruk, punases mütsis.
 - b. Lühikest kasvu heasüdamlik, abivalmis tüdruk, kellel oli erkpunast värvi müts.

7. Õpetaja huvitus, kuidas mul on eksamil läinud, ütlen:
 - a. Eksam on nagu loosimäng, võidavad vaid üksikud.
 - b. Mõtlen natuke ja vastan, et pole tulemuses kindel.

8. Kui õpetaja küsib, kuid vastus ei tule kohe pähe, mina:
 - a. Üritan meenutada, samas hakkab teemat arendama, et vastus tuleks pähe.
 - b. Vaikin ja üritan meenutada.

9. Õpetaja palub iseseisva töö temale kätte anda, mis jäi mul tegemata, ütlen:
- Mul oli väga raske ülesannet lahendada, iseseisev töö nõuab rohkem aega ülesannete täitmiseks.
 - Mida pole, seda pole.
10. Koridoris tekkis klassikaaslaste vahel konflikt, ma olin pealtnägija ja õpetaja palub rääkida, mida ma olen näinud, vastan:
- Konflikt toimus täna hommikul, koridoris oli palju rahvast, nad vaatasid pealt ja kartsid konflikti sekkuda.
 - Klassikaaslased mõõtsid jõudu.
11. Kui pöördun õpetaja poole, ütlen:
- Maria(*õpetaja*), kas sa oled Londonis käinud?
 - Õpetaja Maria, kas sa oled Londonis käinud?
 - Õpetaja Maria, kas te olete Londonis käinud?
12. Kui hilinen tundi:
- Tšau! Ega ma liiga hilja ei tulnud? Lähen istun.
 - Tervist! Ma jäin natukene hiljaks, kuigi arvan selles pole midagi hullu. Ma istun.
 - Tere! Palun vabandust hilinemise pärast, kas tohib istuda?
13. Kui lahkun tunnist ja tahan õpetajat tunni eest tänada, ütlen:
- Täanks õpetaja, oli huvitav! Tšau!
 - Tänan õpetaja, tund oli huvitav! Näeme homme!
 - Tänan teid huvitava tunni eest, õpetaja! Head aega!

LISA 5. ÕPILASE ANONÜMSE KÜSITLUSE LEHT (VENE KEELES)

Анонимный опрос ученика

1. Если я не понимаю тему, я обращаюсь к учителю и говорю:
 - a. Извините, я не понял, повторите ещё раз, пожалуйста!
 - b. Извините, возможно, вы могли бы повторить ещё раз, вдруг кто-то не понял.
2. Если на уроке литературы возникла дискуссия, и я не согласен с мнением учителя, я говорю:
 - a. Я не согласен. Думаю, что автор написал своё произведение с другой целью.
 - b. В принципе, я согласен с вами, но мне кажется, что автор мог преследовать другую цель, когда писал это произведение.
3. Учитель попросил меня принять участие в мероприятии, но я не хочу, я скажу:
 - a. Учитель, я не хочу участвовать в мероприятии.
 - b. Вероятно, у меня не получится принять участие в мероприятии.
4. Если учитель выделил ошибку в моей работе, но я не понимаю, что оказалось неверным, подойдя к учителю я скажу:
 - a. Учитель, а почему вы мне выделили в этом месте ошибку?
 - b. Учитель, мы сравнивали работы с одноклассниками и у кого-то этой ошибки не было выделено, может быть здесь все верно?
5. Мой сосед по парте отвлекает меня посторонними вопросами. Учитель делает мне замечание и просит объяснить в чем дело, я скажу:
 - a. Меня отвлекает мой сосед, я хочу пересесть.
 - b. Очень непросто сосредоточиться, когда есть посторонний шум, хотелось бы это исправить.
6. На уроке литературы вы обсуждали сказку "Красная Шапочка". Учитель попросил меня описать Красную Шапочку, мой ответ:
 - a. Маленькая девочка в красной шапочке.
 - b. Низкого роста добрая, всегда готовая помочь девочка в алой шапочке.
7. Учитель интересуется, как у меня прошёл экзамен, я говорю:
 - a. Экзамен — это как лотерея, в которой выигрывают единицы.
 - b. Немного подумаю и отвечу, что не уверен в результате.

8. Если учитель задаёт вопрос, но ответ не приходит сразу в голову, я:
 - a. Пытаюсь вспомнить и начинаю развивать тему, чтобы ответ пришел через рассуждения.
 - b. Молча попытаюсь вспомнить.

9. Учитель просит сдать самостоятельную работу, которую я не выполнил, я скажу:
 - a. Мне было очень непросто разобраться в задании самому, самостоятельная работа требует больше времени на выполнение заданий.
 - b. Чего нет, того нет.

10. В коридоре между одноклассниками произошел конфликт, я был свидетелем, и учитель просит рассказать, что я видел, я отвечу:
 - a. Конфликт произошел сегодня утром, вокруг было много ребят, они наблюдали и боялись вмешиваться.
 - b. Одноклассники мерились силой.

11. Когда обращаюсь к учителю, я говорю:
 - a. Мария(*учитель*), ты была в Лондоне?
 - b. Мария, вы были в Лондоне?
 - c. Мария Ивановна, вы были в Лондоне?

12. Если опаздываю на урок, то говорю:
 - a. Салют! Я не слишком поздно? Я присяду.
 - b. Привет! Я немного опоздал, но думаю ничего страшного. Я сяду.
 - c. Здравствуйте, извините за опоздание, могу ли я сесть?

13. Когда ухожу с урока и хочу поблагодарить учителя, я говорю:
 - a. Спасибо, было интересно! Пока!
 - b. Спасибо, урок был интересный! До завтра!
 - c. Благодарю вас за интересный урок! До свидания!

LISA 6. EESTI KULTUURITAUSTAGA ÕPETAJA SUHTLUSSTIIL (VAATLUSE ANDMED)

Tabel 1. Otsene ja kaudne suhtlusstiil eesti kultuuris õppeprotsessi käigus

Õpetaja ja õppeaine	Õpilase kõne	Õpetaja kõne	Kommentaar ja selgitus	Suhtlusstiil
Õpetaja 1 (bioloogia)		Mäletate, oleme teiega rääkinud, et ma ei võta teise õpilase kohta, kui ma ei ole temaga eelnevalt kokku leppinud.	Õpetaja nägi tunni alguses, et kaks õpilast riidles, kuna ei saanud kohta jagada. Õpetaja meenutas õpilastele kokkuleppe mina-vormis ja lahendas õpilaste probleemi.	Otsene
		Nii, aeg on end proovile panna. Näen, et suur osa teist on kutse vastu võtnud.	Proovi all õpetaja mõtleb tunnikontrolli, mida õpilased esialgul kirjutasid iseseisvalt, hiljem õpetaja lubas õpilastel kasutada õpikut, et oma kirjapanekuid täiendada ja hinnata oma tööd iseseisvalt.	Kaudne
		Kui sul on vihik, ma näen su tööd, siis ei ole mul sinu poole küsimusi. Ma tahan näha, kuidas sa nüüd oma õpimapi kõikidest lehtedest kokku korjad.	Õpetaja nägi, et õpilane kirjutab paberilehel, selle vastu õpetajal ei olnud midagi, kuigi ta kartis, et õppeaasta lõpus õpilane ei leia kõiki lehti, et õpimappi kokku panna.	Otsene
		Tundub, et olete enam-vähem valmis küsimustele vastama.	Õpetaja kasutab sõna „tundub“ ja „enam-vähem“, mis viitab sellele, et õpetaja vaatenurgast on õpilased valmis iseseisvaks tööks, kuid temal võivad olla mõned kahtlused, kas aja, ülesannete või mõnede õpilaste kohta.	Kaudne
		Mida rohkem müra tekitate, seda kauem tund kestab, ise sunnite.	Õpetaja ütles otseselt, et tal pole võimalust tundi lõpetada, kuna õpilased ei kuula.	Otsene

Õpetaja ja õppeaine	Õpilase kõne	Õpetaja kõne	Kommentaar ja selgitus	Suhtlusstiil
Õpetaja 2 (matemaatika)	Õpetaja, kas mu vastus on õige?	Ma ei tea. Kuidas ma saan öelda, kas vastus on õige või vale?	Õpilane esitab küsimust iseseisva töö ajal. Õpetaja kasutab kaudset fraasi „ma ei tea“, mis ei edasta konkreetset vastust õpilase küsimusele.	Kaudne
		Poisid tagaridades ka kuulavad!	Hetkel kui õpetaja vaatas üle koos klassiga kodust ülesannet, mõned õpilased tagaridades lobisesid ja õpetaja tegi kaudselt märkuse, et nende tähelepanu pöörata.	Kaudne
	Aga kui tuleb ülesanne, mida pole võimalik lahendada?	Arvan, et kõik saavad tööga hakkama. Seal ei tule midagi, mida me teinud ei ole.	Õpetaja ütleb otseselt, et iseseisev töö ei sisalda ülesandeid, mida õpilased lahendada ei saa, töö koostamisel, õpetaja arvestas läbitud materjaliga.	Otsene
	Õpetaja, ma ei oska seda lahendada.	Ehk siis ees oli midagi valesti.	Õpetaja vihjab õpilasele, et ta kontrolliks üle ülesande esimese osa.	Kaudne
Õpetaja 3 (inglise keel)	Kas on see nii, et inglased joovad teed kell viis?	Täna ei ole enam Britti elanikel kell viis tee aega.	Õpetaja annab otsese vastuse esitatud küsimusele.	Otsene
		Vanemateta ei tohi Britannias pubisse minna, kui sa ei ole 21-aastane.	Õpetaja annab õpilastele teada ühe Suurbritannia seadusest ehk faktist.	Otsene
		Palun räägi, see on kõige keerulisem asi.	Õpetaja palub õpilasel rääkida, kuid selle all mõistab seda, et õpilasel on hea sõnavara, aga tal on raske improviseerida.	Kaudne
Õpetaja 4 (inimeseõpetus)		Isegi kui sind ei huvita, sa ei saa teist segada, mõtle siis parem kui head ilmad tulevad varsti.	Õpetaja ausalt ja otseselt räägib õpilasele, et tal ei ole õigust teisi segada õppeprotsessi ajal.	Otsene

Õpetaja ja õppeaine	Õpilase kõne	Õpetaja kõne	Kommentaar ja selgitus	Suhtlusstiil
Õpetaja 4 (inimeseõpetus)	Näiteks kui kaks sõpra tahtsid koos kinno minna, aga üks nendest loobus, sest tal pole aega ja teine on nüüd üksilduses.	See ei ole üksildus, see näitab pigem konflikti.	Õpetaja annab konkreetset lühikest tagasisidet õpilase vastusele.	Otsene
	Kui inimeste vahel tekkis konflikt, siis tuleb sellest ausalt rääkida.	Mulle väga meeldis, et te pakkusite ausalt ja siiralt rääkida.	Õpetaja annab õpilastele positiivset tagasisidet, milles ütleb otseselt, et ta on õpilaste vastusega nõus.	Otsene
	Õpetaja, ta kiusab mind!	Alati on võimalus teisele kohale istuda. Siin on kolm vaba kohta.	Õpetaja pakub lühidalt ja konkreetset probleemi lahendust.	Otsene

Tabel 2. Paljusõnaline ja tuumakas suhtlusstiil eesti kultuuris õppeprotsessi käigus

Õpetaja ja õppeaine	Õpilase kõne	Õpetaja kõne	Kommentaar ja selgitus	Suhtlusstiil
Õpetaja 1 (bioloogia)		Kas teil on liiga kitsas siin? Äkki teete omavahel natuke ruumi?	Õpilased mürasid hetk aega, mille pärast õpetaja tuli nende juurde ja pööras laste tähelepanu, et tunnis peaks vaikselt olema.	Paljusõnaline
		Mille poolest need erinevad (paus) ... See on üks väike värk.	Õpetaja räägib pikkade pausidega ja annab vihjet õpilasetele, et väike vahe mitme vereringi vahel on.	Tuumakas
		Õppimisele tuleb alati kasuks, (paus) kui sa oled selle ise läbi kirjutanud. (paus) On tõestatud, (paus) pole minu väljamõeldis.	Õpetaja räägib pikkade pausidega ja soovib õppilastel materjali kinnitamiseks seda kirja panna. Pausid jagavad lauseid mitmeks terviklikeks osadeks.	Tuumakas

Õpetaja ja õppeaine	Õpilase kõne	Õpetaja kõne	Kommentaar ja selgitus	Suhtlusstiil
Õpetaja 2 (matemaatika)		Kontrollime kodutööd. Praegu ma teen ühe näide vihikust. Vaatame, mis ülesanne sobiks.	Koduse ülesande kontrolli ajal õpetaja ütleb lühidalt juhendi ära ja hakkab ülesandeid lahendama.	Tuumakas
	Kas töös tulevad rasked ülesanded?	Raske õppustel, kerge lahingus, nagu öeldakse.	Õpetaja kasutab enne kontrollitööd kõnekäändu, et rahustada õpilasi ja vihjab sellele, et raskeid ülesandeid töös ei tule.	Paljusõnaline
	Õpetaja, olen valmis.	Kellel on tehtud, saab siis vaikselt sööma minna.	Õpetaja ütleb lühidalt, et kui töö on tehtud, saab vaikselt lahkuda.	Tuumakas
		Et ma saaksin sellest kuuest lahti saada, mida ma pean tegema ja mis mul siis jääb?	Õpetaja kasutab kujundlikke väljendeid, lauset oleks võimalik jagada mitmeks osaks, kuid õpetaja räägib pausideta.	Paljusõnaline
Õpetaja 3 (inglise keel)		Kohe ma ütlen teile kodust ülesannet ja siis liigume teiega edasi.	Õpetaja lühidalt ütleb õpilastele juhendit.	Tuumakas
	Õpetaja, mis asi on <i>marma</i> ?	Mis on <i>marma</i> ? Ameeriklastel on see mustjas, soolakas, vürtsikas lisand, mida pannakse võileivale.	Õpetaja kirjeldab ühe inglise meelset rooga ning kasutab selleks epiteete, lause on üsna pikk.	Paljusõnaline
	Friench fries, fried tomatos...	Praetud mida? (Õpilane parandab rõhku inglise keeles – fried tomatos)	Õpetaja kasutab oma kõnes pikemat pausi, et pöörata õpilase tähelepanu sõna hääldusele.	Tuumakas
		Varem publi oli nagu (paus) <i>livingroom</i> Britannias.(paus)	Õpetaja teeb kõnes pausi, et saada õpilastelt kas vastust või küsivat/jätkuvat tagasisidet oma lausungi kohta.	Tuumakas
	Kas öeldakse „head isu“?	Inglismaal ei öelda söögi ajal „head isu“. (paus) Mida öeldakse? (paus)	Õpetaja teeb kõnes pausi, et saada õpilastelt kas küsivat või jätkuvat tagasisidet alguses oma lausungi kohta ja pärast vastust küsimusele, mida ta esitas hiljem.	Tuumakas

Õpetaja ja õppeaine	Õpilase kõne	Õpetaja kõne	Kommentaar ja selgitus	Suhtlusstiil
Õpetaja 4 (inimeseõpetus)	Arvan, et üksildus ja üksi olemine on erinevad asjad.	Üksildus ei ole valik, võib-olla inimest on tõrjutud.	Õpetaja kasutab kõnes sõna „võib-olla“ andes õpilastele vihjet sellele, et tuleb mõtiskleda.	Paljusõnaline
		Tänapäeval üksildus maksab palju.	Õpetaja kasutab kujundlikku lausungit.	Paljusõnaline
		Käitugem natuke korrektsem, ei ole kodus diivani peal.	Õpetaja teeb õpilasele märkust ja kasutab võrdlust vihjates, et kooli ja kodu keskkond on erinevad.	Paljusõnaline
		Ma näen üht last, kes oli tunnis, aga tema tööd mul ei ole. Ei tea, mida nüüd sellega teha.	Vaatamata sellele et laps on tunnis, õpetaja kaudselt annab talle teada, et õpilane tuleks ja lepiks temaga kokku ise hinde parandusest.	Paljusõnaline

Tabel 3. Isikukeskne ja kontekstikeskne suhtlusstiil vene kultuuris õppeprotsessi käigus

Õpetaja ja õppeaine	Õpilase kõne	Õpetaja kõne	Kommentaari ja selgitus	Suhtlusstiil
Õpetaja 1 (bioloogia)		Mida ausam/pädevam sa enda suhtes oled, seda kasulikum enda jaoks on.	Õpetaja kasutab sina-vormi, kuigi pöördub kõikide õpilaste poole.	Isikukeskne
		Miks need asjad mööda klassi lendavad?	Õpetaja pöördub konkreetse õpilase poole, kuigi ei kasuta sina-vormi ega õpilase nime.	Kontekstikeskne
		Üks osapool on öeldud, hingamiselundid, aga teine osapool?	Õpetaja kasutab umbisikulist tegumoodi, ei ütle, kes õpilastest just ütles ühe vastuse ära.	Kontekstikeskne
	Õpetaja, ma ei tea, mis seos vereringega siin on.	Sa ei pea teadma, selleks küsi.	Õpetaja pöördub õpilase poole sina-vormis.	Isikukeskne

Õpetaja ja õppeaine	Õpilase kõne	Õpetaja kõne	Kommentaari selgitus	Suhtlusstiil
Õpetaja 2 (matemaatika)		Sul on vaja viis tekstiülesannet lahendada. Ma ei võta sul punkte maha.	Õpetaja selgitab õpilastele ülesannet ja pöördub klassi poole sina-vormis.	Isikukeskne
	Kas teisiti oli ka võimalik kirjutada?	Kui tahad, võid esimese viisi asemel teist teha.	Õpetaja pöördub õpilase poole sina-vormis.	Isikukeskne
		Sa võid teha kahte moodi. Korrutad selle sellega ja pärast selle sellega.	Õpetaja pöördub õpilase poole sina-vormis.	Isikukeskne
	Kas nii võib kirjutada?	Kui sa seletad mulle lahti, mida see tähendab sinu töös, siis kõik on <i>okei</i> .	Õpetaja pöördub õpilase poole sina-vormis. Õpetaja kasutab kõnes sõna <i>okei</i> , mis lühendab suhtlusdistanti.	Isikukeskne
Õpetaja 3 (inglise keel)	Mida me peame hetkel tegema?	Tee oma valik ja ütle, mis roogu sa eelistaksid ja miks.	Õpetaja pöördub õpilase poole sina-vormis.	Isikukeskne
		Kas sa võtad kunagi sööki oma tuppa või sööd koos perega?	Õpetaja pöördub õpilase poole sina-vormis.	Isikukeskne
	Köögis ma tavaliselt aitan oma ema, kuigi ise ei valmista toitu.	See tähendab, et sa oled abikook ema köögis?	Õpetaja pöördub õpilase poole sina-vormis.	Isikukeskne
		Kuidas sa arvad, mis restoran on parim söögikoht Eestis?	Õpetaja pöördub õpilase poole sina-vormis.	Isikukeskne
Õpetaja 4 (inimesõpetus)		Nii tere-tere!	Õpetaja kordab mitu korda sõna „tere“, muudab selle mitteformaalseks tervituseks ning lühendab suhtlusdistanti.	Isikukeskne

Õpetaja ja õppeaine	Õpilase kõne	Õpetaja kõne	Kommentaari ja selgitus	Suhtlusstiil
Õpetaja 4 (inimeseõpetus)	Õpetaja, mul on küsimus.	Jumal tänatud, et sul on küsimus.	Õpetaja pöördub õpilase poole sinavormis.	Isikukeskne
		Aitäh sulle! Istu tagasi.	Õpetaja pöördub õpilase poole sinavormis.	Isikukeskne
	Ei, saan vist sellega hakkama.	Annan sulle parema asja, millega saab kustutada.	Õpetaja pöördub õpilase poole sinavormis.	Isikukeskne

LISA 7. VENE KULTUURITAUSTAGA ÕPETAJA SUHTLUSSTIIL (VAATLUSE ANDMED)

Tabel 1. Otsene ja kaudne suhtlusstiil vene kultuuris õppeprotsessi käigus

Õpetaja ja õppeaine	Õpilase kõne	Õpetaja kõne	Kommentaar ja selgitus	Suhtlusstiil
Õpetaja 1 (loodusõpetus)		«Сегодня мы с вами выполним повторение предыдущего материала, затем напишем проверочную работу, обсудим новую тему и выполним несколько заданий» [Täna me kordame eelmist materjali, seejärel teeme iseseisvat tööd, arutame uut teemat ja lahendame mõned ülesanded]	Õpetaja annab õpilastele eelnevalt teada plaanist ja ülesannetest, mida peab täitma tunni jooksul.	Otsene
	«Это все то же самое, что мы делали вместе?» [Kas see ongi see sama, mida me koos tegime?]	«Конечно, пишем все то же самое, только с другими данными» [Muidugi, kirjutame täpselt sama, ainult teiste andmetega]	Otsene vastus õpilase küsimusele.	Otsene
	«Задания тоже такие же?» [Ülesanded on ka samad?]	«Да, все те же задания, которые мы делали на предыдущих уроках» [Jah, kõik ülesanded on samad, mida me tegime eelmistes tundides]	Otsene vastus õpilase küsimusele	Otsene

Õpetaja ja õppeaine	Õpilase kõne	Õpetaja kõne	Kommentaar ja selgitus	Suhtlusstiil
Õpetaja 1 (loodusõpetus)	«Мне кажется я все забыл. А подсматривать можно?» [Tundub, et mul kõik läks meelest ära. Kas tohib õpikusse piiluda?]	«Если желаешь получить единицу, конечно подсмотри в учебнике» [Kui soovid ühte saada, siis muidugi piilu õpikusse]	Õpetaja sõnum on varjatud. Sõnub osutab sellele, et õpikusse piiluda ei tohi tunnikontrolli ajal.	Kaudne
	«Скажите, а что вот здесь нужно поставить?» [Õelge palun, mida peab siia panema?]	«Было 6 стало 8 (атомов), интересно, как ты думаешь, что же нужно поставить?» [Alguses oli 6, nüüd on 8 (aatomit). Huvitav, mis sa arvad, mida peaks siia panema?]	Õpetaja ei vasta otseselt, küsib õpilaselt üle, sama küsimust, mida esitas talle varem õpilane.	Kaudne
		«Так, девочки!» [Nii, tüdrukud!]	Tüdrukud tagareas lobisesid, õpetaja teeb märkust, kuigi ei ütle tüdrukutele, mis juhtus ja mida nad tegid valesti.	Kaudne
	«Я все сделал, кажется, все правильно» [Mul on tehtud, tundub, et kõik on õige]	«Ты же понимаешь, что у нас с тобой могут быть разные взгляды, на сделанное тобой задание?» [Sa saad ju aru, et meil võib olla erinev seisukoht ülesandele, mida sa tegid]	Õpetaja esitab õpilasele retoorilist küsimust, milles peitub õpetaja sõnum, et ta pole kindel õpilase töös, mille ta tegi ära üsna kiiresti.	Kaudne

Õpetaja ja õppeaine	Õpilase kõne	Õpetaja kõne	Kommentaar ja selgitus	Suhtlusstiil
Õpetaja 2 (matemaatika)		«И так, ребята, что мы сегодня будем делать. Сегодня мы возьмем ромб, его площадь и параллелограмм. Начнем с проверки домашнего задания» [Nii siis, lapsed, mida me täna teeme. Täna võtame teemaks rombi, selle pindala ja rõõpküliku. Alustame kodutöö kontrollimisega]	Õpetaja annab lühidalt teavet tunni teemast ja tegevusest.	Otsene
		«Здесь правильно. И, что надо было найти...? Так, иду смотреть дальше» [Siin on õige. Ja, mida oli vaja leida...? Nii, lähen vaatan edasi]	Õpetaja kontrollib kodust ülesannet, kaudselt osutades sellele, et see ei ole lõpetatud. Annab õpilasele mitte-verbaalselt märku osutades nimetissõrmega vihikusse, et ülesande jätk puudub.	Kaudne
	«Я нарисовал, что нужно дальше делать?» [Ma sain tehtud, mida peab edasi tegema?]	«Провели пунктир вниз от точки к точке, соединили, получили стороны, затем проводим диагонали, а если диагонали нам теперь известны, какую формулу мы можем использовать, чтобы найти площадь?» [Tõmbasime punktist punktini punktiiri alla, ühendasime – saime küljed. Seejärel tõmbame diagonaalid. Ja kui diagonaalid on nüüd teada, siis millist valemit saame kasutada pindala leidmiseks?]	Õpetaja ei vasta otseselt õpilase küsimusele ega anna edasist juhendit, vaid kontrollib üle õpilase arvutusi ning seejärel õpetaja vastuse lõpus tuleb informatiivne osa.	Kaudne

Õpetaja ja õppeaine	Õpilase kõne	Õpetaja kõne	Kommentaar ja selgitus	Suhtlusstiil
Õpetaja 2 (matemaatika)	«Посмотрите, пожалуйста, у меня так получилось» [Vaadake palun, ma sain niiviisi tehtud]	«Я не поняла, что ты имела в виду под сокращением?» [Ma ei saanud aru, mida sa koondamise all mõtlesid?]	Õpetaja tunnistab, et ei saanud aru ülesande lahendamiseks valitud viisist. Teised õpilased said lahendamisviisist aru, kuid neil ka ei õnnestunud seda õpetajale selgitada.	Otsene
		«Ты не думаешь вообще!» [Sa üldse ei mõtle!]	Õpetaja näeb, et õpilane lahendab ülesannet, kuid vigu, mida õpilane tegi, oli võimalik vältida.	Kaudne
	«18 же будет правильно?» [18 on ju õige?]	«Сутра было правильно» [Hommikul oli õige]	Õpetaja vihjab sellele, et õpilase vastus on õige, kuid ei räägi sellest otseselt.	Kaudne
Õpetaja 3 (inglise keel)		«Слушайте внимательно и будьте тихо» [Kuulake tähelepanelikult ja vaikselt]	Tunni alguses õpetaja palub õpilasi keskenduda, et seletada tunnikontrolli ülesanded.	Otsene
	«Я все сделала!» [Ma olen valmis!]	«Сдаешь? Ты уверена? Точно уверена?» [Annad kätte? Oled kindel? Kindlasti kindel?]	Õpetaja üritab õpilasele teada anda, et näeb tema töös vigu ning sel viisil palub õpilast veel kord tööd üle vaadata, kuid ei ütle sellest otseselt. Õpetaja kasutab ka mitteverbaalset signaali, annab pilguga aru saada, et ta pole õpilase töös kindel.	Kaudne
	«А вы рады, что у нас сегодня гости?» [Kas te olete rõõmsad, et meil on täna külaline?]	«Я не рада, потому что вы ведете себя нехорошо» [Mina aga mitte, kuna te käitute halvasti]	Õpetaja räägib otseselt õpilastele oma tunnetest.	Otsene

Õpetaja ja õppeaine	Õpilase kõne	Õpetaja kõne	Kommentaar ja selgitus	Suhtlusstiil
Õpetaja 3 (inglise keel)	«Я сделал» [Mul on tehtud]	«Положи, пожалуйста, на мой стол, мне лень» [Pane palun minu lauale, ma ei viitsi]	Õpilane ütleb õpetajale, et ta on valmis ning tõstab oma tööd ülesse. Õpetaja palub õpilast iseseisvalt viia tööd ja panna tema lauale, kuna õpilane asus temast kaugel.	Otsene
Õpetaja 4 (ajalugu)		«Не плохо бы знать, от кого Нарве досталось право города» [Tore oleks teada, kellelt Narva sai linnaõiguse]	Õpetaja esitas õpilastele küsimust, millele ei saanud vastust. Seega õpetaja osutab õpilaste puuduliku teabele kodulinnast, kuid kasutab kaudset lausungit, mis ei viita teadmiste puudulikkusele otseselt.	Kaudne
		«Перестань, пожалуйста, мне это сейчас мешает» [Lõpeta ära palun, see segab mind praegu]	Õpetaja ütleb ausalt, kui õpilane tegeleb kõrvaliste asjadega ja tekitab lärmi, segab sellega õpetajat ja teisi, kui õpetaja seletab uut materjali.	Otsene
		«Это не смешно, имей хотя бы капельку уважения к тому, где ты находишься» [See pole naljakas, Austa vähemalt natukenegi seda kohta, kus sa viibid]	Õpetaja rääkis tänapäeva seaduste muutustest ning mõjust ühiskonnale. Mõni õpilane ei võtnud õpetaja kõnet tõsiselt. Sel juhul seaduse muutmise otseselt on seotud kooli eripäraga, kuid õpetaja ei ütle sellest otseselt.	Kaudne
		«Надо глядеть по сторонам, а не хихикать в кулачек» [Tuleb ringi vaadata, mitte pihku itsitada]	Õpetajal on kahju, et õpilased ei orienteeru teabeallikates ega oska fakte liigitada, seega õpetaja annab õpilastele soovitusi.	Kaudne
		«Вы в курсе, что телефоны повышают температуру воздуха в помещении из-за яркости экрана?» [Olete kursis, et telefonid tõstavad ruumi õhutemperatuuri ekraani heleduse tõttu?]	Õpetaja teeb kaudselt märkust nendele, kes kasutab telefoni õpetaja loata, et pöörata sellele õpilaste tähelepanu.	Kaudne

Tabel 2. Paljusõnaline ja tuumakas suhtlusstiil vene kultuuris õppeprotsessi käigus

Õpetaja ja õppeaine	Õpilase kõne	Õpetaja kõne	Kommentaar ja selgitus	Suhtlusstiil
Õpetaja 1 (loodusõpetus)	«Извините, а что значит атом?» [Vabandage, mida see tähendab?]	«Атом это мельчайшая частичка, масса и размер ее крайне малы, настолько, что их можно рассмотреть только под микроскопом» [Атом on kõige väiksem osake, mille mass ja suurus on äärmiselt väikesed, nii väikesed, et neid saab vaadelda ainult mikroskoobi all]	Õpetaja defineerib aatomi ja ütleb lauset, mis koosneb mitmest osast. Aatomi suuruse kohta õpetaja lisab, et seda on võimalik näha mikroskoobi abil, selle asemel võis õpetaja öelda, et see on väikseim keemiline osake.	Paljusõnaline
Õpetaja 2 (matemaatika)	«Учитель, вот так должно получиться?» [Õpetaja, kas nii peaks välja tulema?]	«Давай вместе посмотрим. Ребята, если на экзамене нет единиц измерения, значит нет и баллов, задание выполнено не до конца. Ты же, когда имя свое пишешь, то пишешь не просто Глеб, а Глеб Иванов» [Vaatame koos. Lapsed, kui eksamil ei ole ühikuid kirjas, siis punkte ka ei saa – tehtud on vaid pool ülesandest. Kui sa kirjutad oma nime, siis ei kirjuta ju lihtsalt Глеб, vaid Глеб Иванов] (nimi on välja mõeldud)	Õpetaja osutab õpilase veale, seletab kujundlikult ja toob näidiseks õpilase nime, et on osa nimest (eesnimi) ja on tema täisnimi (ees- ja perekonnanimi).	Paljusõnaline

Õpetaja ja õppeaine	Õpilase kõne	Õpetaja kõne	Kommentaar ja selgitus	Suhtlusstiil
Õpetaja 2 (matemaatika)	«Готово! Вы можете проверить, тут все правильно?» [Valmis! Kas saate kontrollida, kas siin on kõik õige?]	«Заборчики нарисовали, начало координат отметили, высота обозначена, проиллюстрировали, теперь считаем площадь и пробуем без калькулятора, у вас знаний вполне достаточно, чтобы посчитать» [Joonistasime aiakesed, tähistasime koordinaatide alguspunkti, kõrgus on märgitud, illustreerisime, nüüd arvutame pindala ja proovime ilma kalkulaatorita – teil on piisavalt teadmisi, et arvutada]	Õpetaja ei vasta õpilase küsimusele ega anna edasist juhendit, vaid kontrollib üle õpilase arvutusi ning seejärel, oma vastuse lõpus, annab informatsiooni, mida õpilane peab edasi tegema.	Paljusõnaline
Õpetaja 3 (inglise keel)	«А в какое время тут нужно поставить слово?» [Mis aega see sõna peab panema siin?]	«Схема» [Skeem]	Õpetaja üldistab oma seletusi. Kui õpilane asus ülesannet täitma, küsis ta õpetaja käest, mis ajavormi peab kasutama. Õpetaja vastas ühe sõnaga ja osutus õpilase vihikusse, kuhu ennem nad panid kirja passiivse tarindi reeglid.	Tuumakas
		«Пассивный залог... (paus). Я выпила чай и чай был выпит (paus). Скажите мне, в чем разница?» [Passiivne kõneviis... (paus). Ma jõin teed ja tee oli joodud (paus). Ütelge mulle, mis on nende vahe?]	Õpilased vaikivad ja kuulavad õpetajat. Kui õpetaja seletab teemat, ta kasutab kõnes pikki pause, mille funktsioon on anda õpilasele aega öeldu analüüsiks.	Tuumakas

Õpetaja ja õppeaine	Õpilase kõne	Õpetaja kõne	Kommentaar ja selgitus	Suhtlusstiil
Õpetaja 3 (inglise keel)	«А e-mails – это же множественное число?» [Kas e-mails on ka mitmus?]	«Да, окончание -s» [Jah, sõnalõpp -s]	Õpetaja vastab konkreetselt ja lühidalt esitatud küsimusele	Tuumakas
Õpetaja 4 (ajalugu)	«Вы видели? Он мне мешает!» [Kas te nägite? Ta segab mind!]	«Мелкие умы обсуждают людей, крупные умы обсуждают идеи. Что ты предлагаешь?» [Väikesed taibud arutavad inimesi, suured taibud arutavad ideid. Mida sa pakud?]	Õpetaja vihjab sellele, et ta on nõus õpilasega, keda segatakse, kuid palub õpilast pakkuda situatsiooni lahendust.	Paljusõnaline
		«Эстонцы, как и русские - медленно запрягают, но быстро ездят» [Eestlased, nagu venelasedki - nad haakivad aeglaselt, aga sõidavad kiiresti]	Võrdluse ja venekeelse vanasõna põiming kui terviklik keeleline üksus õpetaja kõnes.	Paljusõnaline
	«Что? Что случилось?» [Mis? Mis juhtus?]	«Ты же видишь человек тонет, сейчас двойку получит. Помоги ему» [Sa ju näed, et inimene lämbub, saab kohe kahe. Aita teda!]	Õpetaja kasutab metafoori, et õpilane upub, mis tähendab, et kohe see õpilane saab kahe, kui ta ise või tema klassikaaslane ei hakka teksti edasi lugema.	Paljusõnaline
		«Города базируются на трех китах...» [Linnad baseeruvad kolmel vaalal]	Õpetaja kasutab oma seletuses üldtuntud metafoori kolmest vaalist, kes on alati millegi aluseks.	Paljusõnaline

Õpetaja ja õppeaine	Õpilase kõne	Õpetaja kõne	Kommentaar ja selgitus	Suhtlusstiil
Õpetaja 4 (ajalugu)	«Что тогда считалось крупным поселением?» » [Mida siis peeti suureks asunduseks?]	«В старые добрые времена, мы бы с вами считались довольно большим поселением» [Vanal heal ajal oleksime meie arvatavasti üsna suureks asunduseks peetud]	Vastates õpilase küsimusele õpetajaf kasutab epiteete, et omistada lausele kujundlikkust.	Paljusõnaline

Tabel 3. Isikukeskne ja kontekstikeskne suhtlusstiil vene kultuuris õppeprotsessi käigus

Õpetaja ja õppeaine	Õpetaja kõne	Kommentaar ja selgitus	Suhtlusstiil
Õpetaja 1 (loodusõpetus)	«Здравствуйте, садитесь!» [Tere! Palun istuge!]	Tervitus tunni alguses. Õpetaja pöördub õpilaste poole öeldes sõna „Здравствуйте“, mis on pikema suhtlusdistanti näitaja.	Kontekstikeskne
	«Спасибо, до свидания!» [Aitäh! Head aega!]	Tänulikkus ja Huvastijätmine.	Kontekstikeskne
	«Извините, таблица на странице 94» [Vabandage, tabel on leheküljel 94]	Vabandamine.	Kontekstikeskne
	«...õpilase nimi..., ты увидел в работе что-то веселое?» [...õpilase nimi..., kas sa nägid töös midagi naljakat?]	Pöördumine ja märkus. Õpetaja pöördub õpilase poole sina-vormis.	Isikukeskne
Õpetaja 2 (matemaatika)	«Здравствуйте, ребята, садитесь!» [Tere, lapsed! Palun istuge!]	Tervitus tunni alguses. Õpetaja pöördub õpilaste poole öeldes sõna „Здравствуйте“, mis on pikema suhtlusdistanti näitaja. Lubab õpilasele istuda.	Kontekstikeskne

Õpetaja ja õppeaine	Õpetaja kõne	Kommentaaria ja selgitus	Suhtlusstiil
Õpetaja 2 (matemaatika)	«...õpilase nimi..., заходи быстрее!» [...õpilase nimi..., tule kiiremini sisse!]	Pöördumine. Õpetaja pöördub õpilase poole sina-vormis.	Isikukeskne
	«Да, ты тоже можешь использовать калькулятор» [Jah, sa võid ka kalkulaatorit kasutada]	Pöördumine. Õpetaja pöördub õpilase poole sina-vormis.	Isikukeskne
	«А ты чего сидишь, как поцелованная? Приступай к работе» [Mis sa istud justkui suudeldi? Asu tööle]	Märkus. Õpetaja pöördub õpilase poole sina-vormis.	Isikukeskne
	«Что сидишь как на диване?» [Mis sa istud nagu diivanil?]	Märkus. Õpetaja pöördub õpilase poole sina-vormis.	Isikukeskne
	«...õpilase nimi..., ты дятлом работаешь?» [...õpilase nimi..., kas sa rähnina töötad?]	Märkus. Õpetaja pöördub õpilase poole sina-vormis.	Isikukeskne
Õpetaja 3 (inglise keel)	«Всем здравствуйте, пожалуйста, садитесь!» [Tere kõigile, palun istuge!]	Tervitus tunni alguses. Õpetaja pöördub õpilaste poole öeldes sõna „Здравствуйте“, mis on pikema suhtlusdistanti näitaja.	Kontekstikeskne
	«Как твое настроение сегодня?» [Kuidas sul tuju on täna?]	Pöördumine. Õpetaja pöördub õpilase poole sina-vormis.	Isikukeskne
	«Что ты хотел?» [Mida sa tahtsid?]	Õpetaja pöördub õpilase poole sina-vormis.	Isikukeskne
	«...õpilase nimi...! Не мешай своему соседу» [...õpilase nimi...! Ära sega oma pinginaabrit]	Märkus. Õpetaja pöördub õpilase poole sina-vormis.	Isikukeskne
Õpetaja 4 (ajalugu)	«Здравствуй, садимся!» [Tere, istume!]	Tervitus tunni alguses. Õpetaja pöördub õpilaste poole öeldes sõna „Здравствуйте“, mis on pikema suhtlusdistanti näitaja.	Kontekstikeskne

Õpetaja ja õppeaine	Õpetaja kõne	Kommentaari ja selgitus	Suhtlusstiil
Õpetaja 4 (ajalugu)	«Все работают, ... <i>õpilase nimi</i> ... уже как курица мокрый, а ты сидишь ничего не делаешь» [Kõik teevad tööd, ... <i>õpilase nimi</i> ... on juba higine kui kana, sina aga istud ega tee midagi]	Märkus. Õpetaja pöördub õpilase poole sina-vormis.	Isikukeskne
	«Ты хоть слушала сейчас, о чем твой одноклассник говорил?» [Kas sa vähegi kuulasid praegu, millest su klassikaaslane rääkis?]	Märkus. Õpetaja pöördub õpilase poole sina-vormis.	Isikukeskne
	«Кранты тебе. Приведи, пожалуйста, пример из текста» [Täitsa lõpp. Too palun näide tekstist.]	Märkus. Õpetaja pöördub õpilase poole sina-vormis.	Isikukeskne